

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat
Postma, J.K.T.

Citation

Postma, J. K. T. (2017, February 14). *Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45861> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Postma, J.K.T.

Title: Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat

Issue Date: 2017-02-14

11 Gogel tijdens de Inlijving

ADVISEUR VAN DE KEIZER

Al in zijn eerste brief met instructies van medio juli 1810 gaf Napoleon opdracht aan zijn plaatsvervanger Lebrun om Gogel direct naar Parijs te sturen: ‘envoyez-moi sur-le-champ, à Paris, l’ancien ministre des finances.’¹ Twee onderwerpen waren voor Gogel als adviseur in het bijzonder van belang. In de eerste plaats kondigde het inlijvingsdecreet van 9 juli aan, dat de Franse belastingen per 1 januari 1811 het Hollandse stelsel moesten vervangen. Een tweede hoofdpunt van het decreet was de tiërcering, een bepaling dat de rente van de staatsschuld voortaan slechts voor een derde zou worden betaald. Deze maatregel werd onmiddellijk ingevoerd; de te betalen rente werd al voor de rest van 1810 voor niet meer dan een derde op de begroting opgenomen. Gogel kon alleen nog over de wijze van uitvoering van deze drastische maatregel adviseren.

De oud-minister stond blijkbaar bij Napoleon nog steeds goed aangeschreven, ook al was hij een jaar eerder door Lodewijk ontslagen. Misschien had het ontslag door de geminachte broer Gogels prestige bij de keizer zelfs nog wel vergroot. Het respect was wederzijds. Terwijl Gogel in de loop van zijn ministerschap zijn achting voor Lodewijk volledig had verloren, had hij wel ontzag voor de keizer gehouden, de werkelijke machthebber op de achtergrond. Daarbij had Gogel te kampen met een dilemma, nu de keizer de Hollandse eenheidsstaat had ingelijfd. Aan de ene kant zag Gogel samen met vele andere Nederlanders Napoleon als het symbool van de modernisering en vooruitgang. Aan de andere kant had hij in de loop van de tijd vaak kritiek op Napoleon gehad, omdat deze te weinig rekening hield met de Nederlandse belangen. Gogel was altijd opgekomen voor zoveel mogelijk zelfstandigheid. Wel was hij voorstander van een stevige band met Frankrijk om de gewenste hervormingen door te kunnen voeren. Zonder deze band was er in zijn ogen immers kans op een interventie van Engeland en Pruisen en een terugkeer van Oranjehuis en ancien régime. Hij betreurde echter zonder meer het verdwijnen van de zelfstandigheid van het land. De opdracht van de keizer om hem te adviseren gaf Gogel ongetwijfeld genoegdoening na de vernederende behandeling door koning

¹ Napoleon aan Lebrun, 15 juli 1810, *Correspondance de Napoléon*, deel 20, 486-487, ook in *GAGN*, deel 6, band 1, 5-6.

Lodewijk. Hij zou zich daardoor persoonlijk aan de keizer verplicht hebben kunnen voelen. Hij was echter te zakelijk om dit te laten meespelen, en hij zag in de advisering vooral de mogelijkheid om de belangen van de Hollandse departementen te bewaken. Veelzeggend was zijn uitspraak: ‘bedanken kon ik niet, dat zoude misschien ook aan onse arme land nadeelig geweest zijn.’²

Toen Lodewijk Napoleon zich in januari 1810 voor onderhandelingen in Parijs bevond, had de keizer hem al het voorstel gedaan om een commissie van vijftien à twintig Hollandse notabelen naar Parijs te laten komen om te adviseren over de staatkundige toekomst van het koninkrijk. Op aanraden van Röell, die er een stap op weg naar een inlijving in had gezien, had de koning toen echter geweigerd op dit voorstel in te gaan.³ Het inlijvingsdecreet stelde nu toch een commissie van Nederlanders in die moest adviseren over de definitieve regeling van de ‘réunion’ in een organiek decreet. Gogel ging deel uitmaken van de nieuwe Conseil pour les Affaires de Hollande ofwel de Hollandse Commissie die een dertigtal leden zou gaan tellen.

Nadat de oproep van de keizer van 15 juli hem had bereikt, maakte Gogel zich meteen gereed voor zijn reis naar Parijs. Wellicht had hij al eerder een aanwijzing ontvangen dat hij naar de Franse hoofdstad moest komen. In zijn archief bevindt zich namelijk een paspoort, afgegeven op 26 juni 1810 en bestemd voor een reis via Breda naar Frankrijk van ‘Gogel, négociant met huisvrouw, drie kinderen en dienstmaagd’.⁴ Blijkbaar kwam de directe oproep toch nog onverwacht, want Gogel vertrok op 20 juli overhaast naar Parijs, zonder afscheid te nemen van vrienden en zakenrelaties. Zijn vrouw en kinderen reisden tot Breda met hem mee, maar keerden daarna naar Amsterdam terug.⁵ Het afscheid van zijn gezin viel hem zwaar, vooral omdat hij niet wist hoe lang hij in Parijs moest blijven. Hij had bij zijn handelshuis nog snel – evenals in het voorjaar van 1806 – de kooplieden Remij en De Reus als zaakwaarnemers kunnen aanstellen. Op 24 juli kwam Gogel in Parijs aan. Hij had graag willen logeren in het hotel La Grange Bataillère, waar hij in 1806 enkele maanden had doorgebracht, maar daar was geen plaats meer. Hij vond onderdak in Hôtel de l’Empire, ‘zeer fraai en brilliant, maar het is er geweldig duur’, zoals zijn collega Van Maanen opmerkte die kort daarna in Parijs arriveerde, maar die zelf een eenvoudiger logeeradres vond.⁶

Direct na Gogels aankomst vroeg de keizer aan Mollien, de Franse minister van de publieke schatkist, om de oud-minister ‘s avonds naar een ontvangst in zijn paleis mee te brengen.⁷ Gogel kreeg het meteen bijzonder druk met de advisering van de Franse autoriteiten. Met zijn fanatieke werkdrijf had hij de eerste tien dagen al

2 Gogel aan Canneman, z.d. (4 augustus 1810), NA, Canneman (1930), inv.nr. 3, ook in *BW*, 543-544.

3 Röell, *Verslag van het verblijf des Konings van Holland te Parijs*, 63-68.

4 NA, Gogel, inv.nr. 132.

5 Zij waren op 25 juli terug in Amsterdam, zoals Remij en De Reus aan Gogel meldden in een brief van 26 juli 1810, NA, Gogel, inv.nr. 132. Ook de hierna genoemde brieven van Remij en De Reus uit 1810 bevinden zich in dit dossier.

6 Van Maanen aan zijn vrouw M.T. van Maanen-Van der Meersch, 30 juli 1810, NA, Van Maanen, inv.nr. 442, ook vermeld in Kluit, *Van Maanen*, 295. Hierin zijn meer van de hierna vermelde brieven, die zijn gewisseld tussen Van Maanen en zijn vrouw, aangehaald. Ze bevinden zich eveneens in NA, Van Maanen, inv.nr. 442.

7 De keizer aan Mollien, 25 juli 1810, in: *GAGN*, deel 6, band 1, 17.

‘veel gesproken, gerapporteerd en opgaven gedaan’.⁸ Hij richtte zich op de concrete vragen over de financiële situatie van Nederland, die de Franse ministers voor de Hollandse commissie hadden geformuleerd en stuurde aan Mollien memories over verschillende onderwerpen, zoals de belastingen en de domeinen.⁹

De hernieuwde kennismaking beviel Napoleon zo goed, dat hij de oud-minister tot buitengewoon lid van de Conseil d'État benoemde.¹⁰ Door deze benoeming ontstond bij Gogel de vrees dat hij lang in Parijs zou moeten blijven: ‘Ik mag er niet aan denken.’¹¹ De benoeming had ook een schokeffect op de Nederlandse delegatie. Van Maanen was bang dat ook hij tot staatsraad zou worden benoemd. Dat zou hem dan lange tijd in Parijs houden en zijn huiselijk geluk en de opvoeding van zijn kinderen in gevaar brengen. Hij schreef aan zijn vrouw dat Gogels benoeming ‘veelen onder ons, en bijzonder mij, groote vreeze heeft gebaard, en een onaangenaam verschiet oplevert’.¹²

Ondanks de verwelkoming door keizer en ministers voelde Gogel zich niet erg op zijn gemak in Parijs. De scheiding ‘van mijn oud vaderland’ viel hem zwaar, liet hij Canneman weten.¹³ Weliswaar was hij ‘hier zeer geaccueilleert’, maar ‘men heeft van mij meer verwagting als ik zal kunnen beantwoorden.’ De keizer had hem dan wel tot staatsraad benoemd, maar ‘gij weet hoe ik over posten etc. denk. Ik behoef u dus niet te zeggen, dat ik niet à mon aise, en half ziek ben, van iets te zijn geworden, waar honderden om dingen, die het niet verkrijgen.’

Canneman had begrip voor de moeilijke positie van Gogel. ‘Het is al veel als gij verderflijke denkbeelden en valsche begrippen kunt vernietigen of temperen. Positief goed is er in deze zamenstelling der dingen niet te doen.’¹⁴ Zijn eigen toekomst zag Canneman somber in en hij vertolkte daarmee de stemming in zijn Haagse omgeving: ‘Hemel, hoe donker zijn aller uitzichten!’

Gogel bereidde zich in Parijs niet alleen voor op het advieswerk van de Hollandse Commissie, hij hield zich ook bezig met de stroom van brieven uit het vaderland, die tijdens zijn gehele Parijse verblijf zou aanhouden. Gogel werd financieel-economisch aanspreekpunt voor zijn landgenoten. Het was duidelijk dat hij bij de keizer hoog in aanzien stond en velen probeerden daar gebruik van te maken. Zo ontving Gogel vele brieven uit handelskringen over een nieuwe belasting van 50 procent op het bezit aan koloniale waar.¹⁵ Deze maatregel in het kader van het Continentale Stelsel, die bij het inlijvingsdecreet was ingevoerd, moest 25 miljoen

8 Gogel aan Canneman, z.d. (4 augustus 1810).

9 Instruction pour le conseil relatif aux affaires de la Hollande, NA, Gogel, inv.nr. 130, ook opgenomen in Naber, *De inlijving*, bijlage 3, 396-399; Gogel aan Mollien, ca. 28 juli en 30 juli 1810, beide in NA, Gogel, inv.nr. 132, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1419 en 1421-1422.

10 Het keizerlijk decreet was van 2 augustus 1810, NA, Gogel, inv.nr. 132.

11 Gogel aan Canneman, z.d. (4 augustus 1810).

12 Van Maanen aan zijn vrouw, 4 augustus 1810.

13 Gogel aan Canneman, z.d. (4 augustus 1810).

14 Canneman aan Gogel, z.d. (4 augustus 1810), NA, Gogel, inv.nr. 135, ook in *BW*, 541-543. Op één van de bladzijden van de brief staat de datum van 4 juli 1810 vermeld. Deze datum kan niet juist zijn, evenmin als de datum van 16 juli, die in de *Briefwisseling* is opgenomen. Gogel was op beide data nog in Amsterdam. Bij de inhoud van de brief past de datum 4 augustus 1810.

15 Onder meer Smeer aan Gogel, 17-18 augustus 1810, NA, Gogel, inv.nr. 135, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1437-1439. De Rotterdamse koopman Frans Smeer was een handelsrelatie van Gogel.

gulden opbrengen. Gogel gaf de klachten over deze exorbitante belasting door aan de Franse ministers. Dat deed hij met overtuiging, ook omdat Remij en De Reus hem eind augustus de wanhoopskreet stuurden: ‘Nu moeten wy voor 15 Sept. de rechten der Catoen betalen, doch hoe?’¹⁶ De klachten hadden echter geen effect.

Gogel voerde een intensieve, bijna dagelijkse correspondentie met zijn zaakwaarnemers Remij en De Reus over de activiteiten van zijn handelshuis. De zaken gingen niet voorspoedig en zullen hem zeker zorgen hebben gebaard. Meermalen schreven de zaakwaarnemers over de ‘schrane cas’ die het soms nodig maakte om geld te lenen. Als de bevriende handelsrelatie D’Arripe daar niet toe bereid was geweest, ‘zou het er slegt uitgezien hebben’.¹⁷ Remij en De Reus gaven ook ander nieuws door. Zo vertelden ze over de geruchten die bij de sociëteit Doctrina de ronde deden. Er was het gerucht dat door de slechte economische situatie enkele gerenommeerde bankiers- en handelshuizen ‘hunne zaaken zullen laten aflopen!’¹⁸ Verder meldden ze dat de Franse douaniers zeer lastig waren.¹⁹

Ook verschillende handelsrelaties berichtten Gogel over het ergerniswekkende gedrag van de douaniers, een ‘hebzuchtige bende’ die fooien afdwong.²⁰ Het wan-gedrag leidde in september 1810 tot ongeregelde heden.²¹ Later namen de opstandigheden als gevolg van het optreden van Franse douaniers, belastingambtenaren en soldaten nog toe.²² Uit de berichten kon Gogel echter opmaken, dat er geen politieke oproerigheid was, gericht tegen de Inlijving als zodanig. Bij de elite heerste vooral gelatenheid. Van een breed gedragen nationaal verzet was nog weinig te bespeuren. Toch waren de Fransen onzeker. Direct na de inlijving had Napoleon aan Lebrun bericht dat hij op korte termijn de Hollandse departementen wilde bezoeken.²³ In verschillende steden waren al voorbereidingen getroffen. Medio augustus was het bezoek echter plotseling afgelast. Er was geen officiële reden opgegeven, maar gefluisterd werd dat Napoleon bang was voor een moordaanslag tijdens het bezoek.²⁴ Voor Gogel was de afgelasting een teleurstelling, hij had gehoopt mee te kunnen reizen en zijn gezin terug te kunnen zien.²⁵

Er gingen verhalen rond over de grote invloed van Gogel. Allerlei benoemingen van Nederlanders op het terrein van de belastingen zouden op zijn voorspraak tot stand zijn gekomen. Gogel betoogde echter dat hij weinig invloed had: ‘Intuschen geloof ik wel dat zelfs eenige onser landgenoten, die hier zijn, in de dwaling zijn dat ik meer doen kan als werkelijk waar is, omdat ik ongezocht zeer geaccueilleerd en welgezien ben.’²⁶ Dat laatste was volgens hem vooral een gevolg van zijn vrijmoedigheid. ‘Het hovelingschap is mijn zwak niet, vleyen is beneden mij, en ik

16 Remij en De Reus aan Gogel, 30 augustus 1810.

17 Remij en De Reus aan Gogel, 20 resp. 28 september 1810.

18 Remij en De Reus aan Gogel, 10 oktober 1810.

19 Remij en De Reus aan Gogel, 21 september 1810.

20 Ermerins aan Gogel, begin oktober 1810, NA, Gogel, inv.nr. 135, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1461-1463.

21 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 440.

22 Uitterhoeve, *Koning, keizer, admiraal*, 222.

23 Colenbrander, *Inlijving en opstand*, 127.

24 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 504.

25 Gogel aan Canneman, 4 augustus 1810.

26 Gogel aan Canneman, 26 oktober 1810, ook in *BW*, 553-554.

schrijf het dus meer aan de rondheid en ongedwongene vrijpostigheid toe, dat men van mij houd. Al is zomtjids de waarheid wat hard, men komt er het verste mee.' Hoewel het hovelingschap Gogel niet lag, kon hij toch bij de zondagse audiënties van de keizer niet wegblijven. Dat vergde lange ritten als Napoleon in Fontainebleau verbleef.

Gogel probeerde een versoepeling van het Continentale Stelsel te bewerkstelligen. In een kritische brief aan minister Montalivet van Binnenlandse Zaken beoogde hij dat paradoxaal genoeg Engeland het enige land was dat van de handelsblokkade profiteerde.²⁷ Het Continentale Stelsel had de handel met schepen van neutrale landen vernietigd, Engeland had een handelsmonopolie kunnen vestigen door zich op de smokkelhandel naar continentaal Europa toe te leggen. Daardoor mislukte Napoleons poging om Engeland economisch te isoleren. Gogel noemde later in zijn *Memoriën* de smokkelhandel wat sarcastisch 'goed georganiseerd', 'trouw bediend' en 'de meest solide van allen'.²⁸ Bij het inlijvingsdecreet was als compensatie voor het wegvallen van de handel op Engeland aan de Hollandse departementen de openstelling van het overige deel van het keizerrijk toegezegd, maar door de continuering van allerhande interne douanebelemmeringen kwam daar niets van terecht. In het Franse belang werden zelfs verschillende besluiten genomen die de nadelen van de blokkade op de ingelijfde en bondgenootschappelijke volken afwentelden.²⁹ Pas per 1 oktober 1812 werd de Franse markt door een opheffing van de douanegrens opengesteld.³⁰

VOORBEREIDING VAN HET ORGANIEKE DECREET

Begin augustus 1810 waren alle 30 leden van de Hollandse Commissie in Parijs gearriveerd. Gogel zag er onder meer een aantal oud-ministers terug, namelijk Van Maanen, Ver Huell, Mollerus en Van Leyden, en ook Voûte en Six van Oterleek. Op 4 augustus kwam de commissie voor het eerst bijeen onder voorzitterschap van Gaudin, minister van financiën, gesecondeerd door de ministers Montalivet en Mollien. Er waren drie secties ingesteld. Gogel werd voorzitter van de sectie financiën, Van Maanen van de sectie bestuur en Ver Huell van de militaire sectie. Gaudin zette de taak van de commissie uiteen en noemde zoals verwacht voor de sectie financiën de belastingen en de publieke schuld als de twee belangrijkste onderwerpen.³¹ De commissieleden konden slechts adviseren, ze waren geen vertegenwoordigers van een natie en konden dus niet onderhandelen.

Naast het advieswerk hadden Gogel en zijn collega's representatieve verplichtingen. Zo waren bij een diner bij minister Mollien op zijn buitenplaats in het Bois

27 Gogel aan Montalivet, 7 augustus 1810, in: *GAGN*, deel 6, band 2, 1427-1430, aangehaald in Brugmans, *Paardenkracht en mensenmacht*, 37.

28 Gogel, *Memoriën*, 71.

29 Uitterhoeve, *Koning, keizer, admiraal*, 223.

30 Brugmans, *Paardenkracht en mensenmacht*, 39.

31 Procès-verbal de la première séance du Conseil, 4 augustus 1810, NA, Gogel, inv.nr. 131.

de Boulogne naast Gogel een aantal andere Nederlanders aanwezig, onder wie Van Maanen en Mollerus. Mollien was vriendelijk en onderhoudend, ‘de Minister heeft zeer veel op met Gogel ook met Six, die reeds braaf met hem gewerkt hebben; – en Gogel is over Mollien ook zeer tevreden; deeze is een man van jaren, zeer bedaard en eenvoudig van manieren.’³² Het diner was ‘familiair’, de vrouw en de moeder van Mollien hielpen met het ontvangen van de gasten. Na het eten werd op de buitenplaats gewandeld.

Een hoogtepunt was de verjaardag van Napoleon op 15 augustus. De leden van de Hollandse Commissie namen deel aan een audiëntie bij de keizer in de Tuilerien en woonden de volgende dag in het paleis St. Cloud een toneelvoorstelling bij. Aansluitend sprak Napoleon ruim anderhalf uur met Gogel en een aantal van zijn collega’s.³³ De keizer liet zich daarbij ontvallen dat hij er spijt van had dat hij destijds Schimmelpenninck door Lodewijk Napoleon had vervangen, die vervolgens allerlei stommiteiten had begaan.³⁴ Als voorbeeld noemde Napoleon de verplaatsing van de regeringszetel van Den Haag naar Amsterdam.³⁵ Deze opmerking kon geïnspireerd zijn door een kritische memorie van het gemeentebestuur van Den Haag die hij juist had ontvangen.³⁶ Het begrip van de keizer voor de Haagse kritiek ging echter niet zover dat hij zijn eerdere besluit om Amsterdam tot derde hoofdstad van het keizerrijk aan te wijzen – na Parijs en Rome – ongedaan maakte. Wel zou hij ter compensatie het keizerlijk gerechtshof in Den Haag vestigen.

Op zondagochtend 19 augustus bezochten Gogel en de zijnen opnieuw een audiëntie in het paleis St. Cloud. Bij de avondontvangst was er een levendig gesprek in kleinere kring met de keizer, ‘welke distinctie naar wij vernemen, zeer groot en bijzonder is en maar aan weinigen te beurt valt’, met onder anderen Gogel, Van Maanen, Ver Huell, Six en Voûte. Gogel kon nog eens zijn deskundigheid laten blijken. Napoleon vroeg namelijk vooral naar economische onderwerpen, zoals de Bank van Amsterdam, het muntwezen en leningsvoorwaarden.³⁷

Na Gogel werd begin september ook Van Maanen tot staatsraad benoemd. Hij liet zich door Gogel graag vertellen dat het een opstapje zou kunnen zijn naar een belangrijk ambt in Holland. Omdat Gogel intussen toch hoop had gekregen snel naar het vaderland te kunnen terugkeren was hij ‘geheel en al van zyn plan afgegaan om alhier dadelyk een huis te huren, en zyne familie te laten overkomen; waarvan hy, in het begin, wat al te voorbarig gesproken had.’³⁸ Toch zag het Hollandse gezelschap in september in dat het nog wel enige tijd in Parijs moest blijven. Het kreeg behoefte aan een vaste plaats voor onderlinge ontmoetingen en richtte een sociëteit op, ‘waarvan wy allen Leden zijn [...] wy zyn daar geheel op

32 Van Maanen aan zijn vrouw, 1 augustus 1810, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 297.

33 Van Maanen aan zijn vrouw, 17 augustus 1810, ook aangehaald in ibidem, 313.

34 Aantekening van Elout, augustus 1810, NA, Elout, inv.nr. 185, ook in GAGN, deel 6, band 1, 57-58; dagboeknotitie van Van Maanen, 16 augustus 1810, NA, Van Maanen, inv.nr. 442.

35 Dagboeknotitie van Van Maanen, 16 augustus 1810; Andriessen, ‘Installatie van het Keizerlijk Gerechtshof’, 66.

36 Lebrun aan de keizer, 27 juli 1810, aanbiedingsbriefje bij memorie van gemeentebestuur van Den Haag, in: GAGN, deel 6, band 1, 23-25.

37 Van Maanen aan zijn vrouw, 23 augustus 1810, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 314.

38 Van Maanen aan zijn vrouw, 1 september 1810.

Afb. 19 Keizer Napoleon in zijn studeerkamer in de Tuilerieën, door Jacques-Louis David, ca. 1812, National Gallery of Art, Washington, D.C., A34961.

zijn Hollandsch en drinken er ons kopje thee'.³⁹

Intussen werkten de secties van de commissie hard aan hun adviezen. In zijn schaarse correspondentie met het vaderland liet Gogel over zijn werk weinig los. Canneman klaagde dat hij niets te horen kreeg, maar Gogel wist dat de vertrouwelijkheid van brieven niet gewaarborgd was, hij kende de activiteiten van de geheime politie en censuur in Parijs. Hij vertelde in zijn correspondentie dan ook niets over zijn werk en velde zeker geen politieke oordelen.

Hoewel de commissieleden geen officiële vertegenwoordigers waren, kwamen ze wel op voor hun land. Gogel zag niet in waarom het Franse belastingstelsel beter zou zijn dan het door hem ontworpen stelsel, maar begreep wel dat in het kader

³⁹ Van Maanen aan zijn vrouw, 17 en 20 september 1810, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 320.

van de 'réunion' niet te ontkomen was aan de Franse belastingen. Invoering per 1 januari 1811, zoals het inlijvingsdecreet bepaalde, ging hem echter te snel. De Nederlandse ambtenaren hadden volgens hem meer tijd nodig om zich op het Franse systeem in te stellen. Weliswaar waren de uitgangspunten van beide stelsels globaal dezelfde, maar in de uitvoering waren er veel verschillen.⁴⁰ Gogel gebruikte als tactisch argument dat de schatkist de extra 15 miljoen frank van het Nederlandse stelsel moeilijk kon missen. De uitgaven van de jaren 1810 en 1811 van de Hollandse departementen konden niet voldoende worden gedekt uit de lagere belastingopbrengsten die het Franse stelsel met zich mee zou brengen. Wel wilde Gogel snel enkele aanpassingen die het mogelijk zouden maken om de tolgrens tussen Frankrijk en het gebied van de ingelijfde departementen op te heffen. Ook beseftte hij dat het volk uitkeek naar de lagere tarieven van het Franse stelsel. Hij adviseerde een voorlopige handhaving van het Hollandse stelsel met een aantal modificaties en een lichte neerwaartse aanpassing van de tarieven.

De keizer wilde zich van zijn goede kant laten zien en beklemtoonde tegenover Gogel en Van Maanen dat 'Holland eene grootmoedige behandeling waardig was'.⁴¹ In weerwil van het inlijvingsdecreet zei hij bij een overleg in de Conseil d'État dat voor nieuwe zaken meer tijd nodig was, omdat hij geen Franse ambtenaren in Holland wilde. Dat was een nogal onwaarachtige opmerking, gezien het grote aantal Franse ambtenaren dat al in de Hollandse departementen was. Hoe dan ook, toen het beraad over het tempo van de invoering der Franse belastingen ging, zei hij meer waarde te hechten aan de woorden van Gogel dan aan die van zijn eigen ambtenaren.⁴²

De tiërcering was de andere belangrijke maatregel uit het inlijvingsdecreet.⁴³ In het vaderland schreef Saportas aan Lebrun, dat Gogels belastingstelsel met zijn hogere inkomsten de tiërcering overbodig maakte.⁴⁴ Mocht men toch aan de maatregel vasthouden, dan stelde hij een verlaging van de rente tot de helft voor in plaats van tot een derde, door de schuld op te delen in een actief deel met rente en een inactief deel zonder rente. Gogel koos in Parijs een andere lijn dan Saportas, hij adviseerde om een flink aantal uitzonderingen te maken voor gasthuizen en andere liefdadigheidsinstellingen, aangezien de rente drie kwart van het inkomen van deze instellingen uitmaakte.⁴⁵

Hoewel de maatregel in het vaderland algemeen als verwerpelijk werd gezien, was ze wel onvermijdelijk.⁴⁶ Van de jaarlijkse inkomsten van 42,8 miljoen gulden ging ruim 40 miljoen naar de rentelasten, een onhoudbare situatie. Op de Hollandse kapitaalmarkt had men de tiërcering dan ook al lang zien aankomen.⁴⁷ Mede

40 Elias, 'De invoering van het Franse belastingstelsel in 1812'; Ydema, 'Het algemene stelsel van 1805 en de invoering van Franse belastingen in Holland'.

41 Van Maanen aan zijn vrouw, 17 september 1810.

42 Aantekening Van Lijnden van Lunenburg, lid Hollandse commissie, Jorissen, 'De Commissie van 22 juli 1810 te Parijs', 75.

43 Postma, 'De tiërcering van 1810.'

44 Saportas aan Lebrun, 25 juli 1810, NA, Verheyen, inv.nr. 9, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 830-834.

45 Sillem, *Gogel*, 82.

46 De Vries en Van der Woude, *Nederland 1500-1815*, 161.

47 Van Zanden en Van Riel, *Nederland, 1780-1914*, 69.

daardoor was ongeveer twee derde van de beurswaarde van de staatsobligaties in ruim een jaar verloren gegaan. Bij de inlijving was na de aankondiging van de tiërcering de koers van de staatsschuld eerst verder tot 9 procent van de nominale waarde gedaald, maar vervolgens was ze weer tot 13,5 procent gestegen, na het bericht dat de achterstallige rente alsnog, hoewel slechts voor een derde, zou worden uitbetaald.⁴⁸

Eind september kregen Gogel en Van Maanen opdracht om in een speciale commissie van de Conseil d'État samen met vier Franse leden een concept van het organieke decreet op te stellen.⁴⁹ Daarbij spanden Gogel en Van Maanen zich onder meer in om de eigen identiteit van de Hollandse departementen zo goed mogelijk te bewaren. Het gebruik van de eigen taal achtten zij essentieel. Een pragmatisch argument daarvoor was dat de beheersing van de Franse taal bij velen gebrekkig was. De commissie stelde voor het Nederlands naast het Frans toe te staan bij rechtbanken, in notarisakten, in bestuurlijke correspondentie en in particuliere geschriften. Deze bepaling kreeg later een plaats in het decreet.⁵⁰

Op 18 oktober tekende de keizer het organieke besluit over de toekomst van de Hollandse departementen dat vergelijkbaar was met de eerdere Staatsregelingen. Bij de belastingen volgde de keizer Gogels advies. De invoering van het Franse belastingstelsel werd verschoven naar 1 januari 1812.⁵¹ Alleen werden wel al per 1 januari 1811 de directe belasting op het meubilair en de accijnzen op zeep en vlees afgeschaft, en werd ook een aantal andere lastenverlichtingen doorgevoerd. Daarmee nam de belastingsom af van 42,8 miljoen gulden in 1810 tot 33,4 miljoen in 1811.⁵² Op het punt van de tiërcering sloeg de keizer het advies van Gogel echter volledig in de wind; er werden geen uitzonderingen gemaakt. Tot Gogels grote teleurstelling werd evenmin de douanegrens tussen de Hollandse departementen en de rest van het keizerrijk opgeheven, hoewel hij daarover intensief had overlegd met minister Montalivet.⁵³ Dat kwam des te harder aan, omdat wel een strenge naleving van het Continentale Stelsel werd verordonneerd. De Engelse goederen die in de Hollandse departementen aanwezig waren, werden zelfs vernietigd.⁵⁴

Het organieke besluit handelde ook over institutionele zaken. De zeven Hollandse departementen werden onderdeel van het Franse keizerrijk. De keizer en zijn ministers in Parijs hadden de volledige zeggenschap. De Hollandse departementen werden echter niet zonder meer aan het keizerrijk toegevoegd, er bleef voorlopig voor de zeven departementen een aantal centrale instanties bestaan. Het gebied behield zo een zekere samenhang en een eigen identiteit. Een gouverneur-generaal zou hoofd van het bestuur over de zeven departementen blijven. Een intendant-generaal voor Binnenlandse Zaken en Financiën zou hem in zijn bestuur-

48 Colenbrander, *Inlijving en Opstand*, 7.

49 De keizer aan Gaudin, 26 september 1810, *Correspondance de Napoléon*, deel 21, 168-167, ook in *GAGN*, deel 6, band 1, 80.

50 Colenbrander, *Inlijving en Opstand*, 15.

51 Elias, 'De invoering van het Franse belastingstelsel in 1812', 221-230.

52 Sickenga, *Geschiedenis der Nederlandsche belastingen*, 10-11.

53 Montalivet aan Gogel, 10 september 1810, in: *GAGN*, deel 6, band 2, 1459-1461.

54 Lebrun aan de keizer, 4 december 1810, in: *GAGN*, deel 6, band 1, 103-104.

lijke taak terzijde staan. Daarnaast zou er een vijftal bestuurders voor waterstaat, politie, douane, publieke schuld en centrale kas komen. Het wachten was nu op de personele invulling van dit bestuur. Zowel in Parijs als in Amsterdam werd hierover druk gespeculeerd, vooral over de positie van Gogel en Van Maanen die hoog in aanzien waren bij de Franse autoriteiten. Bij diners kregen zij steeds ‘de eerste plaatsen aan tafel’ toegewezen.⁵⁵

Omdat het organieke besluit gereed was, werd de Hollandse Commissie in Parijs ontbonden. Aan ieder der leden werd vijfduizend francs toegezegd, een bedrag dat vermoedelijk net genoeg was om uit de kosten te komen. Voor Gogel en nog enige anderen, die hun voorzieningen niet met enkele anderen hadden gedeeld, maar ‘alleen gewoond en gereden hadden’, was het zelfs te weinig.⁵⁶ Ondanks zijn extra inkomsten als staatsraad zat Gogel zo krap bij kas, dat hij niet de wetboeken kon aanschaffen die hij nodig had om de inhoud van het organieke besluit goed te interpreteren. Hij hield zich daarom ook maar ‘fix, want ziek zijn is hier duivelsch duur en dus is het onplaisierig om dit ver van huis te zijn’.⁵⁷

Ook nadat het organieke besluit was gepubliceerd, was Gogel naar Holland toe niet erg open. Hij verontschuldigde zich tegenover Canneman dat hij twee maanden niets van zich had laten horen, maar dat werd nu niet veel anders. Voor het officiële nieuws verwees hij naar het Franse staatsblad *Le Moniteur*, al het andere was volgens hem nog zeer onzeker.⁵⁸ Canneman vond de onzekerheid ‘onaangenaam’. Hij zat elke dag met Appellius over ‘het raadsel’ te praten, waarmee ze de personele invulling van de post van Financiën bedoelden, ‘maar wij gissen in den blinde’.⁵⁹ Voor de functie werd in Amsterdam zowel Gogel als Appellius genoemd. Door zijn aanwezigheid in Parijs en zijn actieve rol daar gooide Gogel hoge ogen, maar ook over zijn eigen toekomst was hij potdicht. ‘Ik wagt nu ook spoedig de personele afdoening van zaken. Of ik er iets mede te doen zal hebben, is mij niet bekend.’⁶⁰ Canneman hoopte dat Gogel snel naar huis zou komen als hij de post van intendant ging bekleden, want er was erg veel te doen. Wat zorgelijk merkte hij verder op: ‘Die post zal zeker goed betaald worden, maar ze zal den bezitter ook dwingen tot representatie en het leven op den Franschen toon, dat is voor u en uw vrouwtje geen riant perspectif.’⁶¹

Pas eind oktober kwam in Parijs een decreet af dat de benoeming van Gogel tot intendant-generaal voor de financiën en de publieke schatkist regelde.⁶² Wegens de zwaarte was de eerder genoemde post van intendant-generaal intussen gesplitst in aparte functies voor Financiën en voor Binnenlandse Zaken.⁶³ Gogel bleef ook (buitengewoon) lid van de Conseil d’État. Direct na zijn benoeming liet Gogel aan

55 Van Maanen aan zijn vrouw, 22 oktober 1810, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 323.

56 Van Maanen aan zijn vrouw, 1 november 1810, ook aangehaald in *ibidem*, 324.

57 Gogel aan Canneman, 26 oktober 1810.

58 Gogel aan Canneman, 19 oktober 1810, NA, Canneman (1930), inv.nr. 3, ook in *BW*, 549-550.

59 Canneman aan Gogel, 20 oktober 1810, NA, Gogel, inv.nr. 135, ook in *BW*, 550-552.

60 Gogel aan Canneman, 26 oktober 1810.

61 Canneman aan Gogel, 1 november 1810, NA, Gogel, inv.nr. 135, ook in *BW*, 554-556.

62 Gaudin aan Lebrun, 1 november 1810, NA, Prins-Stedehouder, inv.nr. 11, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 767.

63 Colenbrander, *Inlijving en Opstand*, 56.

Gaudin weten dat hij snel naar huis wilde om de veranderingen die per 1 januari 1811 zouden ingaan voor te bereiden.⁶⁴ Hij was blij dat hij na meer dan drie maanden afwezigheid eindelijk zijn gezin zou terugzien. Gogel tobde blijkbaar niet over de vraag of hij zijn benoeming tot intendant zou aanvaarden. Hij had al veel tijd gehad om over de nieuwe functie na te denken. Bij het inlijvingsproces wilde hij de belangen en de identiteit van de eigen departementen bewaken.

Wat de overige leden van het bestuur betreft, werd Lebrun gehandhaafd, terwijl de Franse baron d'Alphonse de post van intendant van Binnenlandse Zaken kreeg. D'Alphonse was een gematigd man met veel belangstelling voor zijn nieuwe werkgebied. Gogel was de enige Nederlander in het driemanschap dat de kern van het landelijke bestuur vormde. Van het overige landelijke bestuur maakten nog drie andere Nederlanders deel uit, te weten Voûte als directeur Centrale Kas, Six als directeur publieke schuld en later Mollerus als directeur Waterstaat. Er kwamen Franse bestuurders voor politie (Devilliers du Terrage) en douane (Coquebert-Montbret). Daarnaast werd Van Maanen president van het keizerlijk gerechtshof.⁶⁵ Het vaderlandse element was sterk vertegenwoordigd onder de zeven prefecten, twintig onderprefecten en negenhonderd maires.⁶⁶ De prefecten van de belangrijkste departementen Zuiderzee (ongeveer Noord-Holland/Utrecht) en Monden van de Maas (Zuid-Holland) waren echter afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden, te weten De Celles en De Stassart.

Gogel ontving na zijn benoeming tot intendant vele felicitaties, ook van Appellius die zelf was benoemd tot lid van de Conseil d'État in Parijs en de komende jaren een rol zou vervullen bij de voorbereiding van nieuwe wetgeving.⁶⁷ Appellius liet Gogel weten verheugd te zijn dat de keuze van de keizer voor deze moeilijke post op iemand was gevallen die gezien zijn ervaring hiervoor 'boven de meeste anderen' geschikt was. Met deze vriendelijke, maar gereserveerde formulering maakte Appellius duidelijk dat hij zichzelf op zijn minst even geschikt vond. Hij dacht in de intendant 'een vriend te vinden' waarmee hij als lid van de Conseil d'État in de toekomst kon samenwerken.

Gogel ontving ook een brief van Wiselius die zich eerder tegen de monarchie van Lodewijk Napoleon had gekeerd, maar nu opmerkelijk genoeg Gogel toch feliciteerde met zijn post onder het napoleontische bewind.⁶⁸ Wiselius vertelde Gogel nog dat hij voor de Franse autoriteiten een lijst had opgesteld van allen die de 'Fransche zaak waren toegedaan'.

Na zijn benoeming keerde Gogel terug naar Amsterdam. Appellius droeg al op 1 december 1810 het financiële beheer aan hem over en vertrok de volgende dag naar Parijs.⁶⁹ Voorlopig gingen de bij Financiën werkzame ambtenaren deel uitmaken van Gogels ambtelijke apparaat, de intendance genaamd. Canneman werd als

64 Gogel aan Gaudin, 1 november 1810, NA, Gogel, inv.nr. 132, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1465-1466.

65 Ver Huell werd als vice-admiraal in de Franse marine opgenomen en werd begin 1811 commandant van het oostelijke vlootdeel van het keizerrijk.

66 Rogier, *Eenheid en scheiding*, 271.

67 Appellius aan Gogel, 7 november 1810, NA, Gogel, inv.nr. 135, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1467.

68 Wiselius aan Gogel, 9 november 1810, NA, Gogel, inv. nr. 135, ook in *ibidem*, 1467-1469.

69 Akte van overdracht, 1 december 1810, NA, Gogel, inv.nr. 138.

Afb. 20 Staatsieportret van Alexander Gogel, in het ambtskostuum van de Conseil d'État, door Mattheus Ignatius van Bree, ca. 1812, Rijksmuseum, Amsterdam, SK-A-3136-01.

secretaris-generaal in zijn functie gecontinueerd. Bij de overdracht wees Appelius erop dat de meeste ambtenaren al eerder onder Gogel hadden gewerkt en hij meende dan ook dat de samenwerking tussen intendant en ambtenaren geen probleem zou opleveren. Van zijn kant had Gogel Appelius warm aanbevolen bij Gaudin als 'un homme de toute confiance'.⁷⁰ Veertien dagen later al deed Appelius Gogel verslag van zijn eerste vergadering van de Conseil d'État.⁷¹ Vanuit hun beider functies zouden ze elkaar tijdens de Inlijving op de hoogte houden over de gang van zaken in de beide hoofdsteden.

Als intendant werd Gogel ook president van het Syndicaat van Holland, een nieuw instituut dat zich bezig ging houden met achterstallige belastingen en overheidsschulden.⁷² Medio december 1810 zat hij een eerste vergadering voor van de raad van deze organisatie die dertig leden telde, afkomstig uit de Amsterdamse financiële en bestuurlijke wereld, zoals de welgestelde koopman Wilhem Willink en Willem Joseph van Brienen, de maire van Amsterdam.⁷³ De raad kwam een aantal keren per jaar bijeen. Deze bijeenkomsten hielpen Gogel voeling te houden met deze wereld.

70 Gogel aan Gaudin, 30 november 1810, in: *GAGN*, deel 6, band 2, 1469.

71 Appelius aan Gogel, 14 december 1810, *NA*, Gogel, inv.nr. 26.

72 Keizerlijk decreet, 23 september 1810, *NA*, Gogel, inv.nr. 137.

73 Procès Verbal des Séances de Syndicat de Hollande, 13 december 1810, *NA*, Gogel, inv.nr. 137.

GOGEL ALS INTENDANT

De inlijvingsperiode had een tweeslachtig karakter. Aan de ene kant was het bestuur gericht op vernieuwingen.⁷⁴ Een rationele bestuursorganisatie moest gaan zorgen voor een vernieuwend staatkundig kader. De Franse wetboeken werden ingevoerd, evenals een op Franse leest geschoeide rechterlijke organisatie. Het burgerlijk huwelijk deed zijn intrede, en er kwam de verplichting om geboorte en overlijden bij de burgerlijke stand aan te geven. De invoering van de burgerlijke stand bezegelde ook de definitieve opneming van de joden in de natie.⁷⁵ De aanleg van wegen werd aangepakt, het kadaster kwam van de grond en gemeenten gingen werken met begrotingen.

Aan de andere kant verliep de modernisering op vele beleidsterreinen echter met horten en stoten. In principe was het hiërarchische Franse bestuursstelsel rationeel opgezet, maar in de praktijk was het gecompliceerd en werkte het moeizaam.⁷⁶ Bovendien moedigde het Franse systeem na-ijver en rivaliteit tussen verschillende dienstonderdelen aan, wat vaak negatieve effecten had.⁷⁷ Verder waren de Nederlandse bestuurlijke tradities taai, vooral op het departementale en lokale vlak. Ook de laag van landelijke bestuurders met de ambtelijke apparaten van de voormalige ministeries compliceerde uiteraard het strak-hiërarchische bestuurlijke systeem. Zowel de landelijke bestuurders als de departementale prefecten hadden het in Parijs vastgestelde beleid uit te voeren. Een intendant functioneerde weliswaar onder de gouverneur-generaal, maar kreeg ook rechtstreeks opdrachten uit Parijs. De ambtelijke apparaten op landelijk niveau bleven het lopende beleid uitvoeren, in afwachting van de volledige inlijving die geleidelijk werd doorgevoerd. De interpretatie van het Parijse beleid kon tot meningsverschillen tussen landelijke bestuurders en prefecten leiden. Ook bracht de discussie over de 'snelheid van inlijving' conflicten tussen de Parijse, landelijke en departementale bestuurslagen met zich mee. Er was geen coherente Franse 'inlijvingsstrategie'.⁷⁸

Zo leverde het gecompliceerde bestuursstelsel veel verwarring op over een onderwerp dat Gogel na aan het hart lag, maar dat nu buiten zijn competentie lag, namelijk de vrijheid van bedrijf en beroep.⁷⁹ In Frankrijk bestond al langer een systeem van algehele bedrijfsvrijheid. Na bestudering van het Hollandse gildewezen gaf D'Alphonse, die dit onderwerp in portefeuille had, aan de prefecten de opdracht om Gogels corporatiewet van 1808 uit te voeren, die de gilden verving door corporaties. Minister Montalivet stemde daar enkele weken later mee in. Naar aanleiding van klachten, onder anderen van Gogel afkomstig, dat in Amsterdam de oude gilden toch gehandhaafd werden, wilde prefect De Celles met een drastisch afschaffingsbesluit een volledig einde maken aan zowel gilden als corporaties. Hij

74 Aerts, 'Een staat in verbouwing', 52.

75 Rogier, 'Uit verdeeldheid tot eenheid', 258.

76 Woolf, *Napoleon's Integration*, 42, ook aangehaald in Lok, *Windvanen*, 84.

77 Naber, *De inlijving*, 76-77.

78 Van der Burg, 'Burgemeester in oorlogstijd', 113.

79 De Boer, 'De ondergang der Amsterdamsche gilden (slot)', 241-245; Wiskerke, *De afschaffing der gilden*, 193-203.

deed een beroep op de Franse patentwet die op 1 januari 1812 ook in de zeven Hollandse departementen was ingevoerd en die onbepaalde bedrijfsvrijheid verordonneerde. Er ontstond daarna een langdurige bestuurlijke strijd tussen De Celles en de Amsterdamse maire Van Brienen, die het afschaffingsbesluit bestreed. Beide bestuurders wendden zich tot minister Montalivet. Deze gaf De Celles ongelijk, maar de prefect handhaafde zijn afschaffingsbesluit en ging bij de minister in beroep. De strijd verzandde in de Parijse bureaucratie. Zo was aan het einde van de inlijvingsperiode de situatie voor het gildewezen verwarder dan ooit.

Evenmin kwam bij de armenzorg het beeld van een rationeel georganiseerd bestuur met de werkelijkheid overeen. Daar hielden de kerkbesturen hardnekkig veranderingen tegen. Zelfs een gezamenlijke aanpak op lokaal niveau die tijdens de Inlijving was voorzien, kwam niet tot stand.⁸⁰ Ook de maatregelen onder Lodewijk Napoleon om via een wijziging van de eigendomsverhoudingen de ontwikkeling van de omvangrijke woeste gronden aan te pakken, raakten tijdens de Inlijving in het slop.⁸¹ Bij gemeentebegrotingen deden zich tussen de verschillende bestuurslagen tal van fricties voor.⁸² Een laatste voorbeeld is het uniforme, gestandaardiseerde systeem van maten en gewichten. Een dergelijk stelsel had Gogel in 1807 warm aanbevolen bij Lodewijk Napoleon en vervolgens waren daartoe wel belangrijke stappen gezet, maar tijdens de Inlijving bleef de situatie ondanks enkele wettelijke maatregelen toch nog onoverzichtelijk.⁸³

Thorbecke meende dat de Inlijving sterker en meer beslissend had bijgedragen aan de modernisering van ons land dan de periode na 1813.⁸⁴ Bij deze vaak aangehaalde uitspraak moet wel een kanttekening worden geplaatst. Thorbecke kende als jurist vooral betekenis toe aan de invoering van de nieuwe wetboeken. Wie echter meer kijkt naar de concrete beleidsterreinen waar Gogel ervaring mee had, krijgt de indruk dat tijdens de Inlijving vooral vernieuwingen bestendig werden die al onder de Bataafse Republiek, Schimmelpenninck en het koninkrijk Holland waren ingevoerd. De Inlijving voegde daar ondanks de pretenties van het Franse bestuursstelsel soms weinig meer aan toe, terwijl ook vele zaken in het slop raakten. Voor de institutionele vernieuwing tijdens de Inlijving is zelfs wel de term mislukking gebruikt.⁸⁵ Hetzelfde geldt voor het opgaan van de Hollandse departementen in de Franse natie, de Inlijving versterkte zelfs het Nederlandse nationale bewustzijn.⁸⁶

Evenals het bestuursstelsel was het politieke bewustzijn tijdens de Inlijving tweeslachtig. Gogel, Van Maanen, Appellius en vele anderen traden zonder scrupules in dienst van de keizer. De overgrote meerderheid van de bestuurlijke elite voegde zich in de Franse heerschappij. Zelfs Schimmelpenninck gaf zich gewonnen aan de keizer die hem in 1806 verwijderd had van zijn post van raadpensionaris. Hij had zich toen verbitterd teruggetrokken op zijn landgoed in Overijssel. Nu ac-

80 Melief, *De strijd om de armenzorg*, 84-90.

81 Knippenberg, 'De fysieke kant van het land', 84.

82 Boels, 'Gemeentefinanciën op het Groninger platteland, 1808-1813'.

83 Maenen, *De invoering van het metrieke stelsel*.

84 Thorbecke, *Historische schetsen*, 152.

85 Lok en Van der Burg, 'The Dutch Case', 107.

86 Aerts, 'Een staat in verbouwing', 52.

cepteerde Schimmelpenninck de functie van senator waarvoor hij bij tijden in Parijs moest verblijven en zelfs de grafelijke titel.⁸⁷

Toch waren er enkelen die weigerden om zich te voegen en die steeds grotere bezwaren kregen tegen het despotisme. Dat gold bijvoorbeeld voor de radicale oud-patriot Wiselius die aanvankelijk – getuige zijn felicitatiebrief aan Gogel – toenadering had gezocht. Ook zijn geestverwant Valckenaer die tal van persoonlijke adviezen aan Lodewijk Napoleon had gegeven, wenste tijdens de Inlijving niets te maken te hebben met het napoleontische regiem. Aan de andere kant van het politieke spectrum behoorde Van Hogendorp tot een klein aantal overtuigde orangisten dat vanaf 1795 buiten het bestuur was gebleven. Hij had daarover naderhand onder Lodewijk Napoleon wel eens gearzeld, maar tijdens de Inlijving hield hij zich geheel afzijdig van het bestuur.

Ook sommige bestuurders en ambtenaren hadden bezwaren tegen het napoleontische bewind. Kraijenhoff en Röell hadden het als minister onder Lodewijk langer uitgehouden dan Gogel. Kraijenhoff had als minister van Oorlog in opdracht van de koning plannen opgesteld voor de verdediging van Amsterdam bij een eventuele inval van Franse troepen. De keizer verweet hem dat en Lodewijk had hem in maart 1810 moeten ontslaan. Tijdens de Inlijving had Kraijenhoff een moeizame verhouding met de keizer; hij hield zich als militair ver van bestuurlijke werkzaamheden.⁸⁸ Röell kreeg kort na de inlijving ontslag als minister. Pas na grote aandrang van Lebrun aanvaardde hij in 1812 in Amsterdam een onbelangrijke, lokale functie. Falck had genoeg van zijn ambtelijke werkzaamheden, het opruimen van achterstallige vorderingen van het voormalige ministerie van Marine en Koloniën. Dat karwei was nog niet geheel afgerond, toch ‘gevoelde ik dat het tijd was van biesen pakken’ en met hulp van Gogel kreeg hij ontslag. Daarna weigerde hij alle aangeboden posten.⁸⁹

Gogel bleef als intendant de gevangene van zijn dilemma tegenover het Franse keizerrijk, net als in zijn adviesfunctie in Parijs. Napoleon was het symbool van modernisering, maar het opgeven van de zelfstandige eenheidsstaat betekende een teleurstelling voor Gogel. Hij moest afstand doen van zijn eigen belastingstelsel, waar hij zo trots op was, en moest de invoering van de Franse belastingen gaan voorbereiden.

Als intendant kende Gogel weinig voldoening, hoewel hij in aanzien stond bij de keizer. De keizer benoemde hem begin 1811 tot officier van het Legioen van Eer en enkele maanden later tot commandant in deze orde.⁹⁰ Gogels macht was echter beperkt; hij was ondergeschikt aan twee Franse ministers, Gaudin (Financiën) en Mollien (Schatkist). Keizer, Conseil d'État en ministers in Parijs bepaalden de wetgeving. Alleen bij de uitvoering had hij enige handelingsvrijheid. Daar had hij echter ook nog te maken met zijn collega's van het landelijke bestuur, met de machtige prefecten in de Hollandse departementen en met de in Nederland ge-

87 Hagen, *President van Nederland*, 292.

88 Uitterhoeve, *Kraijenhoff*, 239-265; Van Leeuwen-Canneman, 'Willem Fredrik Röell'.

89 Colenbrander (ed.), *Gedenkschriften Falck*, 65; Van der Horst, *Anton Reinhard Falck*, 133.

90 Besluiten van 5 januari en 30 juni 1811, NA, Gogel, inv.nr. 1.

stationeerde Franse ambtenaren.

Hoewel Gogel zelf in de jaren 1805-1806 in weinig tijd een belastingstelsel uit de grond had gestampt, was zijn adagium nu 'rustig aan' bij het omzetten van zijn eigen stelsel in het Franse belastingsysteem. Al snel kwam Gogel onder druk om toch sneller een ommezwaai naar het Franse stelsel te maken. Zo schreef Devilliers, de directeur politie in februari en maart 1811 in enkele brieven aan Parijs, dat Gogels politiek 'funeste au système de la réunion' was. Volgens de politiedirecteur hield Gogel vast aan zijn eigen stelsel uit eigenbelang, waaraan hij de belangen van zijn land opofferde. De geheim agent Gateau had eerder gesuggereerd dat Gogel zich als minister van Financiën onder Lodewijk Napoleon persoonlijk verrijkt had. Hij omschreef Gogel zelfs als een 'un agent anglais', die werd betaald door orangistische opdrachtgevers.⁹¹ Ook in het politierapport van Devilliers dook weer de verdachtmaking op, dat Gogel 'immensément riche' was, maar dat hij een 'pauvreté ridicule' voorwendde, terwijl hij nota bene als publieke functionaris een handelshuis aanhield. Gogel had destijds ook Lodewijk gesterkt in het ontwijken van het Continentale Stelsel.⁹² Gogels bestuurlijke positie was echter sterk en kwam door de zwartmaking in de politierapporten niet in gevaar.

Zijn defensieve opstelling bleek ook toen Gogel op 1 maart 1811 als staatsraad de installatie van het keizerlijk gerechtshof verrichtte.⁹³ Hij zwaaide bij die plechtige gelegenheid plichtmatig lof toe aan de keizer en de nieuwe wetten, maar benadrukte ook dat de integratie met Frankrijk nog veel moeite zou kosten. Hij constateerde verder dat Holland nooit een slechte rechtspraak had gehad, hoewel dat meer te danken was aan de mannen die haar uitoefenden dan aan de wetten. Hij prees verder het werk dat onder Lodewijk Napoleon al was gemaakt van nieuwe wetboeken, dat de overgang naar het Franse stelsel zou vergemakkelijken. Ook Van Maanen sprak waardierend over de Hollandse rechtspraktijk. Beiden verdedigden de Hollandse instituties en sloegen een andere toon aan dan de uit Brussel afkomstige procureur-generaal Beyts die met de reorganisatie van de rechterlijke organisatie belast was en scherpe kritiek op de bestaande Hollandse rechtspraak uitte. Overigens zag Gogel als niet-jurist blijkbaar nogal tegen de plechtigheid op. Hij schreef aan Van Maanen: 'Ik zit op myn aanspraak te kaauwen, dit is een moeyelyk ding.' In een volgend briefje vroeg hij: 'Lees eens of ik zo volstaan kan met myne aanspraak bij de installatie – en zeg my of gy ook ergens bedenkingen in vind en of er ook in gelogen word? Zeg my ook of gy niet denkt dat ik er aan u en aan Beyts ook een afzonderlyk Complimentje maken moet?'⁹⁴

Een meningsverschil tussen aan de ene kant Gogel en Appellius en aan de andere kant de Conseil d'État in Parijs over de confiscatie van kerkelijke goederen leidde tot vele verwickelingen. Sinds 1789 was het Franse beleid gericht op ontei-

91 Note remise par M. Gateau, sur plusieurs Hollandais marquans, 30 juli 1810, in: *GAGN*, deel 6, band 1, 26-42.

92 Devilliers aan Savary (minister van politie), 9 februari, resp. 5 maart 1811, in: *ibidem*, 531-532, resp. 538-539.

93 Dossier over de installatie van het keizerlijk gerechtshof, NA, Gogel, inv.nr. 138; Kluit, *Van Maanen*, 345-350; Andriessen, 'Installatie van het Keizerlijk Gerechtshof.'

94 Gogel aan Van Maanen, twee ongedateerde briefjes, eind februari 1810, NA, Van Maanen, inv.nr. 47.

gening van het bezit van kloosters, kerken en geestelijke ridderorden.⁹⁵ Aanvankelijk had Gogel in januari 1811 een voorlopig beslag gelegd op de bezittingen van enkele abdijen en een klooster in het oosten van het land.⁹⁶ Hiermee had Gogel na eerdere pogingen onder Lodewijk Napoleon de bal van de confiscatie van de kerkelijke goederen opnieuw aan het rollen gebracht. Complicaties ontstonden, doordat de Conseil d'État in Parijs bij de voorbereiding van een keizerlijk besluit over de confiscatie van kerkelijke goederen ook de zogenaamde Utrechtse kapittels en de Duitse Orde betrok. Naar hun oorsprong ging het hierbij om kerkelijke instellingen, maar ze hadden zich ontwikkeld tot particuliere organisaties met een verzekering karakter.⁹⁷ Deze conclusie was voor de kapittels bevestigd in een besluit van Lodewijk Napoleon van 1808 dat bepaalde dat ze volledig werden gehandhaafd.⁹⁸ De Utrechtse kapittels en de Duitse Orde werden in januari 1811 dan ook niet genoemd in de rapportage van Gogel ter voorbereiding van een keizerlijk besluit.⁹⁹ Appelius signaleerde echter dat Lebrun die het rapport met een toelichting had doorgezonden 'de zaak niet goed begrepen had' en bij vergissing de Utrechtse kapittels wel had genoemd.¹⁰⁰ Daarop wilde de Conseil d'État ze evenals de Duitse Orde in een confiscatievoorstel betrekken, ondanks bezwaren van Appelius. Deze bracht aan Gogel verslag uit over zijn strijd in de Conseil d'État in Parijs. Uit de tekst valt af te leiden dat Gogel zijn bezwaren deelde en dat Appelius hem als een medestander zag. 'Al wat ik gedaan heb om de kapittels te behouden was vruchteloos, zij worden nationaal zoals ook de Duitse commanderie in Holland'.¹⁰¹ Uit het verslag blijkt verder dat Appelius na het beraad in de Conseil ook de opheffing van de Duitse Orde als een voldongen feit zag, zodat Gogel het keizerlijke besluit niet alleen op de kapittels van toepassing verklaarde, maar ook op de Duitse Orde.¹⁰² De kapittels legden zich bij het besluit neer, maar de Duitse orde tekende bezwaar aan. De keizer beschikte in oktober 1811 negatief over het bezwaarschrift, maar kende wel schadevergoedingen toe. Daarna werd het nog een bewerkelijk dossier voor Gogel, het was opnieuw een voorbeeld van de fricties tussen de bestuurslagen in het Franse bestuursmodel. Commandeur Bentinck van de Duitse Orde deed voor de afwikkeling vele malen een persoonlijk beroep op de intendant. Gogel had sympathie voor de adellijke 'ouden heer', maar kon weinig voor hem doen, omdat 'mijne macht tekort schiet'.¹⁰³ Het beheer van de goederen was bij Domeinen ondergebracht. Nog slechts een klein deel was verkocht toen de liquidatie als gevolg

95 De Bruin, *Bedreigd door Napoleon*, 389.

96 Gogel aan Lebrun, 21 januari 1811, NA, Prins Stedehouder, inv.nr. 30.

97 De Bruin, *Bedreigd door Napoleon*, 398-406.

98 Decreet Lodewijk Napoleon van 29 juli 1808, NA, Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv.nr. 141.

99 De Bruin, *Bedreigd door Napoleon*, 391-392.

100 Appelius aan Gogel, 2 februari 1811, NA, Gogel, inv.nr. 26.

101 Appelius aan Gogel, 22 februari 1811, NA, Gogel, inv.nr. 138, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1470. Zie ook nog Duitse orde aan de keizer, maart 1811, in: *GAGN*, deel 6, band 1, 135-137.

102 Besluit Napoleon, 27 februari 1811, NA, Canneman (1904), inv.nr. 20. De Bruin bestempelt Gogel als een scherpshijper omdat deze in het decreet las dat ook de Duitse Orde moest worden opgeheven, terwijl daar in het voorbereidingstraject geen sprake van was, De Bruin, *Bedreigd door Napoleon*, 404. De Bruin maakt echter geen melding van de brief van Appelius aan Gogel van 22 februari 1811, waaruit blijkt dat Appelius na het beraad in de Conseil d'État de opheffing van de Duitse Orde als een voldongen feit zag.

103 Gogel aan Canneman, 11 juni 1813, ook in *BW*, 598-600.

van de omwenteling in november 1813 werd beëindigd.¹⁰⁴

Voor Gogel zal het een schok zijn geweest dat de keizer begin maart 1811 aan minister Gaudin liet weten, dat hij het Franse belastingstelsel toch zo snel mogelijk in de Hollandse departementen wilde invoeren.¹⁰⁵ Blijkbaar was hij zijn woorden in de Conseil d'État van medio 1810 over een zorgvuldige voorbereiding vergeten. Gogel deed nog een poging tot uitstel en schetste in een uiterst omzichtige brief twee opties, namelijk invoering van het Franse stelsel per 1 januari 1812 of nog twee jaren respijt. De tweede optie, de voortzetting van de voorlopige handhaving van het Hollandse stelsel met nieuwe modificaties, 'laisser les impôts sur le pied existant avec les modifications', kreeg van Gogel veel aandacht en was erg gedetailleerd uitgewerkt.¹⁰⁶

De keizer vond het bespottelijk als Holland zijn afzonderlijke belastingstelsel permanent zou behouden.¹⁰⁷ Blijkbaar schreef hij deze mening aan Gogel toe, hoe omzichtig deze zijn brief ook had geformuleerd. Appellius probeerde Gogel over te halen de invoering van het Franse stelsel zoveel mogelijk te vervroegen. Zonder het antwoord van Gogel af te wachten, stuurde hij ook een memorie in deze geest aan Gaudin.¹⁰⁸ Appellius wees er fijntjes op dat Gogel in 1805-1806 zijn eigen belastingplan toch ook vrij snel had kunnen uitvoeren. Gaudin begon nu ook druk op Gogel uit te oefenen om het Franse stelsel per 1 januari 1813 en bij voorkeur eerder in te voeren.¹⁰⁹ Intussen sprak Gogel in een brief aan Appellius zich duidelijker voor uitstel uit, hij wilde waarborgen dat de overgang geleidelijk zou plaatsvinden. 'We zullen het eens zijn dat men een gevestigd gebouw even zoo regelmatig behoort af te breken, als men een nieuw daarstelt.'¹¹⁰ Als schrikbeeld had hij de onvoorbereide omzetting van de convooien en licenten in een nieuw stelsel van in- en uitvoerrechten per 1 januari 1811 voor ogen. 'En nu zucht ik sedert zeven maanden om te herstellen wat bedorven is, en de comptabiliteit der ambtenaren regulier te doen afloopen.' In oktober 1811 hakte Napoleon echter de knoop door bij een bezoek aan de Hollandse departementen; hij nam toen het besluit om per 1 januari 1812 het Franse stelsel in te voeren.

Tijdens zijn bezoek nam Napoleon ook een positief besluit over het door Lodewijk Napoleon opgerichte Koninklijke Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten. Het Instituut, dat in 1810 door Lebrun was omgedoopt tot Hollandsch Instituut, legde aan Gogel de financiële problemen voor waarmee het te kampen had. Deze toonde positieve belangstelling voor het Instituut en gaf ook

104 De Bruin, *Bedreigd door Napoleon*, 475.

105 Napoleon aan Gaudin, 9 maart 1811, in: *GAGN*, deel 6, band 1, 125.

106 Gaudin aan Gogel, 15 april 1811, NA, Gogel, inv.nr. 150, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1482-1483; Gogel aan Gaudin, 13 mei 1811, concept, NA, Gogel, inv.nr. 150, ook in Sillem, *Gogel*, 88-106. Gogels brief was moeilijk te interpreteren. Colenbrander merkte terecht op dat Sillem de strekking van deze brief verkeerd begrepen had, *GAGN*, deel 6, band 2, xxvi, het was geen pleidooi voor een snelle overgang naar het Franse belastingstelsel, zoals Sillem meende.

107 Appellius aan Gogel, 16 juli 1811, NA, Gogel, inv.nr. 150, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1487-1488.

108 Appellius aan Gaudin (memorie), 17 juli 1811, in: *ibidem*, 1490-1493.

109 Gaudin aan Gogel, 22 juli 1811, NA, Gogel, inv.nr. 150, ook in *ibidem*, 1488-1490 (met als bijlage de al genoemde memorie van Appellius aan Gaudin, 17 juli 1811).

110 Gogel aan Appellius, 24 juli 1811, NA, Gogel, inv.nr. 150, een relevant gedeelte ook in *ibidem*, 1488 noot.

schriftelijk gedetailleerde aanwijzingen hoe de financiële problemen op te lossen.¹¹¹ Uitkomst gaf het decreet van Napoleon van 21 oktober 1811 dat het voortbestaan regelde door toekenning van een subsidie.¹¹² In 1812 kreeg het Instituut toestemming het Trippenhuis te betrekken. Het Instituut stelde zich tijdens de Inlijving loyaal op tegenover de Franse machthebbers, kritiek bleef binnenskamers en de censuur werd gelaten geaccepteerd.¹¹³

In oktober 1811 zorgde Napoleon eveneens voor het voortbestaan van het Syndicaat van Holland dat een jaar eerder was opgericht. Daarvoor zwaaide Gogel hem naderhand in een rede in de raad van het Syndicaat lof toe. Naar zijn mening vroeg het Hollandse volk zich af of het in zijn doorluchtige Soeverein meer 'les qualités éminentes du Héros ou la profonde Sagesse de l'administrateur' zou bewonderen.¹¹⁴ De raad was op zijn beurt onder de indruk van de lofrede, want er werd een week later in Amsterdam nog over gesproken.¹¹⁵

Niet iedereen toonde zich zo voldaan over het bezoek van de keizer als Gogel. Het bezoek was bedoeld om de verstandhouding met de Nederlanders te verbeteren, maar het werkte eerder averechts, onder meer door het vaak onbeschofte optreden van de keizer bij ontmoetingen met ambtsdragers en de hoge kosten voor de ontvangende gemeenten.¹¹⁶ Voor het bezoek bestond niettemin een enorme belangstelling. De jonge koopman Willem de Clercq schreef cynisch in zijn dagboek dat de Hollanders die nu de keizer toejuichten eerder voor de prins van Oranje hadden geapplaudiseerd, later rond de vrijheidsboom op de Dam hadden gedanst, Schimmelpenninck hadden verwelkomd en voor Lodewijk Napoleon 'leve de koning' hadden geroepen. Bij de meerderheid ging het volgens hem niet om een bevestiging van aanhankelijkheid, maar om gewone nieuwsgierigheid. Dat gold in elk geval voor hemzelf. Hij wilde de man wel eens zien die zich had opgewerkt van gewoon burger tot bezitter van de machtigste troon van Europa.¹¹⁷

Zowel voor Gogel als voor zijn vrouw bracht het bezoek van het keizerlijk echtpaar verplichtingen met zich mee. Zo ontving Gogels vrouw van maire Van Brien de uitnodiging om op een feest ter ere van het keizerlijk echtpaar aanwezig te zijn en om met enkele andere dames de honneurs waar te nemen.¹¹⁸ Dat Gogel in het politieke bestel een zeer vooraanstaande positie had, is ook te zien aan zijn plaats direct naast Lebrun op een schilderij van de intocht van Napoleon in Amsterdam, waarbij maire Van Brien de stadssleutels aan de keizer aanbood. Deze afbeelding van Gogel is een van de weinige die er van hem bekend zijn. De schilder, de vermaarde Mattheus Ignatius van Bree, maakte in dezelfde tijd ook het bekende staatsieportret van Gogel in het ambtskostuum van de Conseil d'État.

111 Proces-verbaal van de vierde Algemene Vergadering van het Hollandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, gehouden op 26, 27 en 29 augustus 1811, 4, 33-49, NA, Gogel, inv.nr. 123.

112 Van Berkel, *De stem van de wetenschap*, 88-89.

113 Ibidem, 112.

114 Procès Verbal des Séances du Syndicat de Hollande, 27 november 1811, NA, Syndicaat van Holland, inv. nr. 1.

115 Aantekening 9 december 1811, De Clercq, *Dagboek*, deel 2, 65.

116 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 513.

117 Aantekening 9 oktober 1811, De Clercq, *Dagboek*, deel 2, 13.

118 Van Brien aan Gogel-Van Hasselt, 26 september 1811, NA, Gogel, inv.nr. 138.

Afb. 21 Intocht van keizer Napoleon in Amsterdam in oktober 1811 door Mattheus van Bree, collectie Amsterdams Historisch Museum. Gogel en Lebrun zijn de twee duidelijk herkenbare figuren op de eerste rij rechts van het paard van Napoleon, Gogel staat half achter Lebrun, K_SA_471_009.

De komst van het keizerlijk echtpaar zette vaart achter de instelling van een *Société de la Charité Maternelle* in Amsterdam, die kraamvrouwen moest ondersteunen. Een keizerlijk decreet van 5 mei 1810 bepaalde dat deze organisatie opgericht moest worden in de grotere steden van het keizerrijk. De echtgenoten van de grote kooplieden van Amsterdam weigerden aanvankelijk toe te treden tot het bestuur, omdat ze met het napoleontische bewind niets te maken wilden hebben.¹¹⁹ In september 1811 ging een twaalftal dames uit de hoogste kringen van Amsterdam, onder wie Gogels vrouw, toch deel uitmaken van een *conseil d'administration*, waarbij iedere dame een arrondissement kreeg toegewezen.¹²⁰ Gogel belaste zich met de correspondentie van zijn vrouw over dit onderwerp, getuige de concepten van haar brieven in het archief, die in zijn handschrift waren opgesteld. Zij was niet gewend om officiële brieven in het Frans te schrijven.

Als gevolg van de per 1 januari 1812 afgekondigde invoering van het Franse belastingstelsel werden de taken van Gogels *intendance* drastisch ingeperkt. Het leidde tot ontslag van velen met wie hij lang en intensief had samengewerkt. Alleen de

119 Naber, *De inlijving*, 56.

120 Prefect departement Zuiderzee aan madame Gogel, 6 september 1811, NA, Gogel, inv.nr. 156.

directe belastingen bleven onder Gogel vallen. Het innen van de indirecte belastingen werd evenals in de rest van het keizerrijk een zaak van de Administratie der Verenigde Rechten, die rechtstreeks onder Parijs viel. Het merendeel van de medewerkers bij deze afzonderlijke belastingorganisatie was Frans.

Het systeem brak niet met de daaraan voorafgaande periode, maar de uitvoering kende wel vele verschillen. Na de belastingverlaging over 1811 leidde de invoering van de Franse belastingen opnieuw tot een belastingverlichting, nu van ca. 4,5 miljoen gulden over het jaar 1812. Meer aandacht dan deze gespreide verlaging trok de invoering van enkele specifieke belastingen. Fabrikanten, winkeliers en verbruikers waren erg tegen de tabaksbelasting, gekoppeld aan het instellen van een staatsmonopolie, dat de productie en verkoop van de tabak regelde.¹²¹ Zelf had Gogel vooral moeite met een nieuwe belasting op deuren en vensters, hij voorzag grote uitvoeringsproblemen. Verder was er veel onvrede over het gedrag van de Franse belastingambtenaren. Hun optreden op het terrein van de indirecte belastingen was vaak inconsequent en willekeurig. Zelfs de prefecten klaagden over het eigenmachtige optreden van de directeuren van de belastingonderdelen.¹²² Ook Gogel uitte in 1812 forse kritiek op een aantal ambtenaren van de Verenigde Rechten in Amsterdam.¹²³ Hij verzette zich met kracht tegen de toegepaste willekeur met de uitspraak dat 'le public hollandais a été toujours accoutumé de n'être tenu qu'à la lettre des lois.'¹²⁴ Zo bleef Gogel zich als intendant van financiën ook meer in het algemeen als een fiscale tussenschakel tussen de Hollandse departementen en Parijs opstellen.

Ook voor andere dan fiscale zaken bleef Gogel – evenals in zijn Parijse tijd – bij de Franse autoriteiten pleitbezorger van de belangen van de Hollandse industrie, handel en beurs. Daarbij kwam hem van pas dat hij in de Franse hoofdstad een aantal ministers goed had leren kennen. Zijn brieven aan Gaudin bevatten vele verzoeken om een speciale behandeling van steden of bedrijfstakken die onder het Continentale Stelsel te lijden hadden. Hij stelde aan Montalivet voor de suikerbieten te bevorderen.¹²⁵ Bij deze brief voegde hij ook een memo van zijn schoonvader Van Hasselt en zijn zwager Joannes, die met de uitvinding van een werktuig, 'waarmee men het vlas zoude kunnen spinnen' wilden meedingen naar een prijs die door de keizer was uitgelooft. Een brief van zijn oude zakenrelatie Saportas met aanbevelingen over de effectenhandel stuurde hij door aan Mollien en Devilliers.¹²⁶

Minder animo had Gogel voor steunverzoeken bij benoemingen. Toen Canne-
man hem vroeg voor een gemeenschappelijke kennis mede-intendant D'Alphonse

121 Elias, 'De invoering van het Franse belastingstelsel', 95.

122 Naber, *De inlijving*, 134-137.

123 Gogel aan Gaudin, 31 januari 1812, concept, NA, Gogel, inv.nr. 139, ook in GAGN, deel 6, band 2, 1498-1499.

124 Gogel aan Gaudin, 23 september 1812 in: ibidem, 1501-1502.

125 Gogel aan Montalivet, 2 april 1811, in: ibidem, 1472-1480.

126 Saportas aan Gogel, z.d. (kort voor 15 april 1811), in: ibidem, 1480-1481; Gogel aan Mollien, 15 april 1811, in: ibidem, 1481-1482, Gogel aan Devilliers, 28 april 1811, in: ibidem, 1482-1485, met concept-artikel van de hand van Gogel, bestemd voor de *Courrier d'Amsterdam* (de *Koninklijke Courant* was in juli 1810 vervangen door dit tweetalige blad).

te benaderen, verzuchtte Gogel dat deze collega hem niet eens had geantwoord na een verzoek voor enkele familieleden: ‘Het is voor mij verd[...] onaangenaam dat de geheele wereld gelooft dat ik maar behoef te kikken om alles te krijgen. [...] Het is onplaisierig om te moeten zeggen dat al die zogenaamde invloed onwaar is, en tenslotte word men noch niet eens geloofd.’¹²⁷ De vraag naar banen was erg groot en zijn invloed gering. Hij twijfelde dan ook erg dat zijn aanbeveling zou helpen, behalve ‘op een kleine plaats, waar welligt niemand anders om de gunst solliciteert’. Overigens had Gogel na zijn tevergeefse verzoek aan D’Alphonse voor zijn familieleden wel de hulp gekregen van minister Gaudin in Parijs.¹²⁸ Het ging om een benoeming van zijn schoonvader tot directeur (régisseur) van de tabaksfabricage te Amsterdam, terwijl zijn zwager de functie van ‘controlleur de fabrication’ kreeg. Het is wel opmerkelijk dat Gogel toegaf, dat hij zijn familieleden uiteindelijk – zij het met moeite – een baantje had kunnen bezorgen.

EEN GRIMMIGER POLITIEKE SITUATIE

Tijdens de Inlijving ontstond er steeds meer afkeer van de Fransen. Dat was een gevolg van verschillende maatregelen, zoals de censuur, de conscriptie, de tiërtering en het Continentale Stelsel. De effecten daarvan werden geleidelijk steeds meer voelbaar. Ook door het optreden van Franse douaniers en belastingambtenaren kreeg Napoleon voor de Hollanders steeds meer de gedaante van een dwingeland en despoot. Op het einde van 1812 werd de politieke situatie grimmiger.

Het karakter van de censuur veranderde tijdens de Inlijving. Gogel was in het verleden zelf mede de aanstichter geweest van een belangrijke breuk in de vrijheid van drukpers. Kort na de staatsgreep van 12 juni 1798 had het tijdelijke Uitvoerend Bewind, waar hij toen deel van uitmaakte, alle schriftelijke oppositie tegen de overheid strafbaar gesteld.¹²⁹ Daarna werd de vrijheid van drukpers verder beperkt, in het bijzonder door een decreet van juli 1806 van Lodewijk Napoleon. Tijdens de Inlijving was er een nieuwe breuk, omdat de censuur toen een totalitair en systematisch karakter kreeg.¹³⁰ Vanaf 1 januari 1811 moesten teksten vooraf worden gekeurd door speciaal daartoe aangestelde ‘censeurs’. Bovendien trof het regiem een maatregel die het aantal kranten aanzienlijk terugbracht. Een en ander leidde tot een sterke verschraling van het maatschappelijk-culturele leven.

Gogel kreeg met de willekeur van de censuur te maken in juli 1811, toen de Amsterdamse priester Schrant twee en halve dag in hechtenis werd gehouden. Men meende in Parijs in een geschrift van Schrant te lezen, dat hij de paus het recht toe-kende wereldlijke vorsten af te zetten, terwijl diens geschrift dat juist aanvocht.

127 Gogel aan Canneman, 2 juli 1812, ook in *BW*, 578-580.

128 Gogel aan Gaudin, 31 januari 1812 (concept), antwoord 8 februari 1812, *NA*, Gogel, inv.nr. 139, aangehaald in *GAGN*, deel 6, band 2, 1498 noot.

129 Huussen jr., ‘Freedom of the press and censorship in the Netherlands’, 120-121, aangehaald in Jensen, *Verzet tegen Napoleon*, 33.

130 De Meij, ‘De grondrechten in het Koninkrijk Holland’, 63; Mathijsen, ‘Manuscriptkeuringen en boekverboden’, 68; Jacobs, ‘Censorship in the Batavian Republic’, 158.

Nadat de dwaling van de censuur was aangetoond, herkreëg Schrant zijn vrijheid, maar mocht hij de stad niet verlaten. Enkele Amsterdamse notabelen hadden in-tussen Gogel gevraagd om te interveniëren. Deze schetste in een brief aan Lebrun Schrant als een verlicht priester en schrijver, waarna Lebrun aan de keizer de vergissing uiteenzette en toestemming kreeg om Schrant de volledige vrijheid terug te geven.¹³¹

Veel onrust bracht de conscriptie of dienstplicht waardoor in de loop van 1811 in de Hollandse departementen meer dan tienduizend jonge mannen werden opgeroepen.¹³² Om Rusland aan te kunnen vallen, was Napoleon begonnen met de opbouw van het grootste leger dat hij ooit had ingezet waaraan ook de ingelijfde departementen hun bijdrage moesten leveren.¹³³ Het leidde in februari en maart 1811 tot de eerste serieuze anti-Franse acties. Deze tegenstand zou niet meer verdwijnen.

De tiërcering was een ingrijpende maatregel die in één klap de inkomens van scholen, weeshuizen, armenhuizen, kerken en andere instellingen aanzienlijk verminderde, terwijl kooplieden massaal failliet gingen.¹³⁴ Hoe noodzakelijk ook, de tiërcering riep veel kritiek op en droeg sterk bij aan de groeiende anti-Franse stemming tijdens de inlijvingsperiode.

Het Continentale Stelsel werd aangescherpt. Gogels kritiek haalde niets uit. Franse douaniers zorgden voor een strenge naleving van het stelsel, zodat de officiële handel over zee vrijwel stil kwam te liggen.¹³⁵ Bovendien had het stelsel neveneffecten. Zo bepleitte Gogel in 1811 dat de Zuid-Hollandse kabeljauwvissers in de IJsländse wateren zouden mogen vissen. Dat werd niet toegestaan, omdat de Fransen vreesden dat deze expedities de bedoeling hadden om het Continentale Stelsel te ontwijken.¹³⁶ Gogel bevestigde het negatieve effect van de maatregelen toen hij later opmerkte: 'Voorheen was oud Nederland de stapel- en marktplaats van de geheele waereld. Het was het nog, meer dan eenige andere, en ondanks alle beletselen, tot de inlijving toe.'¹³⁷

Dat de economische situatie slecht was, merkte Gogel ook in zijn particuliere zaken. Vertrouwde handelspartners konden hun schulden niet meer betalen.¹³⁸ Tot dan had Gogel een handelshuis aangehouden, maar de zaken gingen nu zo slecht, dat hij in 1812 zijn bedrijf moest liquideren.¹³⁹ Zijn handelsrelatie D'Arrripe nam enkele activiteiten over.¹⁴⁰

Financiële motieven brachten Gogel ertoe om Canneman in Den Haag te vra-

131 Gogel aan Lebrun, 27 juli 1811, NA, Gogel, inv.nr. 138, ook in GAGN, deel 6, band 2, 918-919; zie ook Rogier, 'J.M. Schrant en de katholieke herleving', 181.

132 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 329.

133 Forrest, *Napoleon*, 251-252.

134 Colenbrander, *Inlijving en Opstand*, 69-70; Van Zanden en Van Riel, *Nederland, 1780-1914*, 96.

135 Van Zanden en Van Riel, *Nederland, 1780-1914*, 95.

136 Schama, *Patriots and Liberators*, 622.

137 Gogel, *Memoriën*, 63.

138 Zie bijv. Ermerins aan Gogel, 11 maart 1811, NA, Gogel, inv.nr. 26.

139 Eigenhandig geschreven levensloop van 11 april 1812, NA, Gogel, inv.nr. 1.

140 Onder meer de uitbetaling van de rente en aflissingen op de hypothecaire lening op plantages in Berbice die eerder 'ten kantore van de heer I.J.A. Gogel plaatsvond', volgens een advertentie in de *Dordrechtse Courant*, 24 december 1812.

gen bij Van der Goes, kanselier van de Orde van de Reünie, te informeren of er al iets beslist was over ‘onse gouden kettingen’.¹⁴¹ Het ging om een massief gouden halsketting die de dragers van grootkruizen van de Orde van de Unie bij plechtige gelegenheden hadden getoond. Toen de Orde van de Unie na de inlijving was omgezet in de napoleontische Orde van de Reünie had Van der Goes bepaald dat de oude kruizen en borststerren moesten worden ingeleverd bij de intendant van Financiën.¹⁴² Over de gouden halskettingen was blijkbaar nog geen besluit genomen. Deze gouden ketting had Gogel in 1808 zelf moeten aanschaffen voor het aanzienlijke bedrag van meer dan 1500 gulden zodat hij verzuchtte: ‘Ik had zo gaarne mijn geld weerom’.¹⁴³ Later zou Gogel de gouden ketting verkopen.¹⁴⁴

Hij merkte verder op dat hij nog dagelijks ‘oude kruisjes’ in ontvangst nam na zijn oproep aan de ridders der Unie om de ordeteken die ze van Lodewijk hadden ontvangen tegen het nieuwe kruis van de Reünie in te wisselen. Hij vroeg Canneman ook aan Van der Goes te vragen wat hij daar mee moest doen. Falck die uit protest geen gehoor had gegeven aan de oproep constateerde ‘dat het bij die eerste en algemene oproep bleef, aan welke door mij en enkele anderen geen gehoor gegeven was.’¹⁴⁵ Hij veronderstelde dat het wel eens ‘een soort van schaamte’ kon zijn die Gogel verhinderde ‘om zijn last stipt uit te voeren’. Het lag echter minder delicaat dan Falck dacht. Gogel wist eenvoudig niet wat hij met de ingenomen ordeteken moest aanvangen, zodat hij het maar bij de eerste oproep had gelaten. Het was wel weer een aanduiding dat de uitvoering van maatregelen en de communicatie daarover in het bureaucratisch-centralistische systeem nogal eens tekortschoot.

Hoewel Gogel tijdens de Inlijving weinig voldoening van zijn werk had, sloot hij zich paradoxaal genoeg steeds meer op in zijn werk. In maart 1812 schreef hij: ‘Ik heb nu zedert 14 dagen niet verder als naar het bureau p[er] koets kunnen trekken, door pijn in de heup en in het kruis. Overkropping van werk verhinderde mij het uit te vieren. Nu wordt het beter.’¹⁴⁶ Gogel eiste ook veel van zijn personeel, volgens een instructie die hij opgesteld had: ‘Er zijn, eigenlijk gesproken, gene rustdagen; de werkzaamheden en het toezigt dezer Beambten duren immer en zonder ophouding voort’.¹⁴⁷ Hij wilde ook strikt de hand houden aan de verplichte werktijd van acht tot vier uur. Gogel had de wind er flink onder, hij trad soms hard op: ‘Drie hebben er hunne demissie gekregen en ik heb de schrik onder de rest gejaagt. [...] Het ontbreekt de chefs aan fermeiteit in karakter en de rest aan ijver en overleg.’

De kantoortijden golden overigens ook voor zijn elfjarige zoon Jan die bij afwezigheid van Gogels vrouw in de vakantie bij hem op de intendance zat. ‘Jan zit

141 Canneman was sinds 1811 directeur der directe belastingen in het departement der Monden aan de Maas (Zuid-Holland).

142 Ongedateerd stuk in NA, Gogel, inv.nr. 1.

143 Gogel aan Canneman, 15 juni 1812, ook in *BW*, 572-573.

144 Rekening in NA, Gogel, inv.nr. 1, de rekening bevat een aantekening, dat de ketting later – op een niet nader genoemd tijdstip – verkocht was, ook volgens *BW*, 573. In hetzelfde dossier bevindt zich een ontvangstbewijs van 10 oktober 1812 voor de decoratie.

145 Colenbrander (ed.), *Gedenkschriften Falck*, 74

146 Gogel aan Canneman, 29 maart 1812, ook in *BW*, 564-565.

147 ‘Instructie voor de beambten der administratie der belastingen’, 18 april 1811, 7, NA, Gogel, inv.nr. 141, ook aangehaald in Boels, *Binnenlandse Zaken*, 428 noot.

trouw bij mij aan de winkel [...] geen groot amusement voor de jongen. Dit duurt N.B. 3½ week.¹⁴⁸ Gogel had zijn vrouw en dochters vergezeld op weg naar hun vakantieadres in Zwolle, maar hij was niet verder meegegaan dan Nijkerk en ‘was ’s avonds om 8 uur al weer thuis aan het studeeren der ingekomen stukken’.¹⁴⁹

Gogel was somber gestemd en klaagde: ‘drok blijft het noch altoos bij mij en het getob is vreesselijk’.¹⁵⁰ Hij had ook geen tijd gehad Lebrun te bezoeken in zijn vakantieverblijf in het Huis in ’t Bosch. In antwoord op een vraag van Canneman of hij al wist of hij het volgend jaar nog ‘als een beschermengel voor veler belangen in Holland’ zou kunnen optreden, reageerde Gogel dat hij daarover nog niets vernomen had. Hij voegde daar nog sarcastisch aan toe dat hij overigens net ‘zo lief Intendant te Smolensko zoude worden, dan hier te blijven’.¹⁵¹ Daarmee verwees hij naar de stad die de Russen verwoest hadden achtergelaten, nadat ze eerst tegen Napoleon slag hadden geleverd met grote verliezen aan beide zijden.

Een jaar later was zijn stemming niet beter, Gogel klaagde opnieuw zijn nood bij Canneman: ‘Gij zoud niet geloven, hoe onaangenaam mijn leven is. Ik heb niets lachends meer in mijn administratie’. Hij schreef met weinig mensen omgang te hebben. Door de drastische inkrimping van zijn personeelsbestand, ontbrak het hem aan voldoende bekwame mensen en kwam veel op hemzelf neer. ‘Ik heb nu in bijna drie jaar slechts één werkdag van mijn tijd geheel voor mijzelf afgenomen, dit was anders zeker niet te veel. Het was ook noch bij eene gelegenheid waar ik niet wel wegblijven kon, het trouwen namentlijk van mijn zwager. ’s Nachts thuishkomende reed ik dadelijk weder naar ’t bureau’.¹⁵²

Intussen leidde de toenemende onzekerheid tot een verharding van het politieke klimaat. In oktober 1812 was er opschudding over een mislukte coup van generaal Malet tegen Napoleon, de generaal was zelfs enkele uren meester geweest van Parijs. Appellius stuurde vanuit de Franse hoofdstad een verslag aan Canneman die dat aan Gogel doorstuurde met de aantekening ‘ik verheuge mij dat de zaak zo gelukkig geëindigd is’.¹⁵³ Na de Slag bij Smolensk verliep de expeditie van Napoleon in Rusland catastrofaal. De verliezen van het Franse leger waren verbijsterend. Meer dan een half miljoen mannen keerde niet terug. Napoleons internationale positie was sterk verslechterd.¹⁵⁴

De verbannen koning Lodewijk Napoleon putte nieuwe moed uit de tegenslag van zijn broer. Hij schreef op nieuwjaarsdag 1813 een brief aan de in het nauw gebrachte keizer met het advies het geannexeerde Holland onafhankelijk te maken en het opnieuw aan zijn leiding toe te vertrouwen. Napoleon reageerde met een

148 Gogel aan Canneman, 2 juli 1812.

149 Gogel aan Canneman, 15 juni 1812.

150 Gogel aan Canneman, 16 september 1812, ook in *BW*, 584-586.

151 Canneman aan Gogel, z.d. (tussen 8 en 16 september 1812), ook in *BW*, 581-584; Gogel aan Canneman, 16 september 1812.

152 Gogel aan Canneman, 25 juli 1813, ook in *BW*, 612-614. Zie voor cijfers over het personeelsbestand: *GAGN*, deel 6, band 2, 1514 noot.

153 Appellius aan Canneman, 24 oktober 1812, *NA*, Gogel, inv.nr. 26; Canneman aan Gogel, 28 oktober 1812, ook in *BW*, 586-587.

154 Forrest, *Napoleon*, 254-257.

bruuske afwijzing en de opmerking dat Holland voor altijd Frans zou blijven.¹⁵⁵ Lodewijk verkeek zich op de steun in de Hollandse departementen. Zo hadden Gogel en Canneman een half jaar eerder geen enkel mededogen getoond, toen ze elkaar schreven over tijdingen dat ‘onzen voormalig monarch reeds de overzijde der Styx bereikt heeft’ en dat er sprake zou zijn van zelfmoord.¹⁵⁶

Medio januari 1813 waren er geruchten over de terugkomst van het Huis van Oranje dat na 1806 te maken had gekregen met een reeks van tegenslagen. Door een definitieve opdeling van het Duitse Rijk door Napoleon raakte Willem Frederik de Nassause erflanden kwijt. Hij weigerde met Fulda toe te treden tot de door Napoleon geïnspireerde Rijnbond van Duitse staten tussen de Rijn en Elbe, maar voegde zich bij het Pruisische leger en raakte in de herfst van 1806 in krijgsgevangenschap. Nadat hij op erewoord was vrijgelaten, trachtte hij door het schrijven van verzoenende brieven de vergeving van de keizer te bereiken en Fulda terug te krijgen dat hem was ontnomen. Toen dat niet lukte, trok hij zich teleurgesteld terug op de landgoederen die hij nog in Polen bezat.¹⁵⁷ De geruchten in januari 1813 over een terugkeer van Oranje hadden vooral betrekking op ‘Willem VII’, een zoon van Willem Frederik die bekender was dan de vader.¹⁵⁸

Begin maart schreef prinses Wilhelmina, de moeder van Willem Frederik, dat hij met het oog op een eventuele terugkeer toch eens moest peilen hoe de stemming in Holland was. Hij antwoordde dat hij het nog wat te vroeg vond om zich daarmee bezig te houden.¹⁵⁹ Dat was gezien de onduidelijke internationale situatie zeker verklaarbaar.¹⁶⁰ Ook wist Willem Frederik dat hij door zijn herhaalde knieval voor Napoleon persoonlijk slecht lag bij de Engelsen die daarom de boot nog afhiel- den.¹⁶¹ Toch reisde Willem Frederik in april naar Londen waar hij regelmatig overleg had met Castlereagh, de Engelse minister van Buitenlandse Zaken. In Engeland groeide de belangstelling voor de toekomstige positie van Nederland, de regering achtte een onafhankelijk Nederland met het Oranjesthuis aan het bewind wenselijk, maar de internationale verhoudingen noopten tot een afwachtende houding.¹⁶²

Na de rampzalig verlopen veldtocht naar Rusland moest Napoleon een nieuw leger opbouwen. Overal in het keizerrijk, ook in de Hollandse departementen, werd van de overheidsdienaren verwacht dat zij daarvoor offers zouden brengen. Zo schreef Gogel in januari 1813 aan Van Maanen dat hij en zijn collega-bestuurders in Amsterdam ervoor gekozen hadden contant geld te geven.¹⁶³ In Den Haag dacht

155 Bonaparte, *Documens historiques*, deel 3, 318, 363-368, ook aangehaald in Gabriëls, ‘Oranje...of toch weer Bonaparte?’, 21.

156 Canneman aan Gogel, 23 juni 1812, resp. Gogel aan Canneman, 25 juni 1812, ook in *BW*, 573-576, resp. 576-577.

157 Koch, *Koning Willem I*, hoofdstuk 3.

158 Colenbrander, *Inlijving en Opstand*, 160.

159 Willem Frederik aan Wilhelmina van Pruisen, 10 maart 1813, in: Naber, *Prinses Wilhelmina*, 275-276, ook aangehaald in Koch, *Koning Willem I*, 216.

160 Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 40; Koch, *Koning Willem I*, 217.

161 Renier, *Great Britain and the Netherlands*, 66-75.

162 Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 42.

163 Gogel aan Van Maanen, 26 januari 1813, NA, Van Maanen, inv.nr. 43, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 386.

het Gerechtshof er anders over. Het besloot op voorstel van Van Maanen om samen met het Parket ‘tien geëquiperde dragonder-paarden’ aan de keizer aan te bieden.¹⁶⁴

Symptomatisch voor de gespannen situatie was de arrestatie begin februari 1813 van de gewezen officieren Maas en De Jongh, en kort daarna van de joodse arts Hartog de Hartog Lémon, die Gogel in 1797 was opgevolgd als voorzitter van de Sociëteit voor Eenheid en Ondeelbaarheid. Het gearresteerde drietal werd verdacht van een conspiratie tegen het Franse bewind. Gogel schreef over deze affaire: ‘Men liegt, stookt en woelt hier zeer veel. Alles in de geest van Or(anje) B(ove)n.’¹⁶⁵ Bij deze samenzwering speelden echter anti-bonapartistische en anti-orangistische sentimenten door elkaar. Lémon verklaarde bij de verhoren dat patriotten zoals hij de Engelsen en orangisten als hun ergste vijanden beschouwden.¹⁶⁶ Hij had Maas gewezen op de mogelijkheid om na een eventuele Engelse invasie de leiding van een nieuwe staat niet in handen van de Oranjes, maar van de radicale patriot Valckenaer te geven. Maas was daarna op eigen gelegenheid medestanders voor een omwenteling gaan zoeken, terwijl van een Engelse invasie nog geen sprake was. Hij bleef ontkennen een orangistische omwenteling te hebben beraamd. Maas en De Jongh werden niettemin ter dood veroordeeld en al op 23 februari geëxecuteerd.¹⁶⁷ Lémon kreeg twee jaar gevangenisstraf. Hij zou – ook na 1813 – altijd blijven ontkennen aan de samenzwering te hebben deelgenomen.¹⁶⁸ Voor Gogel was het niet plezierig dat zijn naam bij de verhoren werd genoemd. Zo voerde Maas bij zijn verdediging aan dat hij in 1794 nog had deelgenomen aan de patriotse samenzwering in Amsterdam onder leiding van Gogel en Kraijenhoff. Blijkbaar had Maas echter in 1813 zijn vertrouwen in Gogel verloren, want hij dacht er niet aan hem op te nemen in een nieuw bestuur, dat na een omwenteling zou optreden. Daarvoor bleek hij als eerste man inderdaad Valckenaer in gedachten te hebben.¹⁶⁹

Gogel begon zich door alle onrust langzamerhand toch zorgen te maken. Hij vroeg zich af ‘wat wij te wagten zouden hebben, wanneer de klanken [schreeuw] de baas wierden. De chefs zouden misschien wel een oog van genade op ons willen slaan, en ons onse zonden vergeeven. Maar ik twijffel zeer of ze genoeg baas over het gemeen zouden zijn om hunne woede te stuiten.’¹⁷⁰

Ernstig waren de ongeregeldheden in april 1813 in verschillende plaatsen, waarover Gogel uitvoerig verslag deed aan Gaudin.¹⁷¹ Aanleiding was de inschrijving voor de gereorganiseerde Nationale Garde, waarbij ook oudere mannen dienstplichtig werden.¹⁷² Zo bestormden boeren uit Alphen en Woubrugge hun raadshuis, waar ze documenten verbrandden en verscheurden; ze trokken daarna op naar Leiden waar ze ook registers van de burgerlijke stand vernielden. Er werd hef-

164 Handelingen keizerlijk gerechtshof, 28 januari 1813, NA, Van Maanen, inv.nr. 42; ongedateerd briefje van Van Maanen met dezelfde strekking, NA, Gogel, inv.nr. 26.

165 Gogel aan Canneman, 9 februari 1813, ook in *BW*, 590-591.

166 Bloemgarten, *Lémon*, 381.

167 Gogel aan Canneman, 9 februari 1813, zie ook *BW*, 591 noot en Joor, *De Adelaar en het Lam*, 495-496.

168 Bloemgarten, *Lémon*, 402.

169 De Boer, ‘Een Amsterdamsch patriot in den Franschen tijd’, 235.

170 Gogel aan Canneman, 9 februari 1813.

171 Gogel aan Gaudin, 22-26 april 1813, NA, Gogel, inv.nr. 140, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1510-1512.

172 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 378.

tig 'Oranje boven' geroepen, de Oranjevlag werd gehesen. Hoewel het orangisme als 'onderstroom' was blijven 'sluimeren' in de Bataafs-Franse tijd, vloeiden deze laatste uitingen niet voort uit een politiek welomschreven doel, ze gaven vooral een anti-Franse stemming weer.¹⁷³ De leden van het Oranjehuis waren immers ver weg en Willem Frederik was een vreemde. Bij Van Hogendorp, de meest geëngageerde Oranjegezinde in het land, die concrete plannen had om Oranje weer binnen te halen, bestond geen enkele neiging om deze rellen te steunen; hij beschouwde ze als onaanvaardbare ordeverstoringen.

Ten slotte werd het oproer gedempt door uit Den Haag gezonden militairen. Gogel meldde in zijn brief aan Gaudin dat de bedwinging van het oproer in Leiden een vijftigtal doden en gewonden had geëist. Ook in andere plaatsen woedde in april het oproer. Er volgde een berechting der opstandelingen door militaire commissies in onder meer Leiden, Zaandam, Den Haag en Rotterdam. Deze spraken doodvonnissen uit en straften met deportatie en opsluiting in tuchthuizen.¹⁷⁴ Gogel uitte zijn afkeer van het Franse optreden: het was een politieke fout om een van de leiders van de opstand in Zaandam, die zijn uiterste best had gedaan om de onrust in goede banen te leiden, te veroordelen en te executeren. Later in november zou hij hier nog eens op teruggrijpen.

In het voorjaar van 1813 zette ook de vorming van de garde d'honneur, een keurkorps van zoons van goede families, veel kwaad bloed. Het inzetten van remplaçanten was in dit geval niet toegestaan, want het ging in principe om zogenaamde vrijwillige dienstneming. De bedoeling van Napoleon was zo de elite aan zich te binden. De maatregel werkte averechts, er was veel weerstand. Gogel, die vrienden had onder de opgeroepen gardisten en hun familie, meende dat wie het 'sinister oogmerk' had 'om de keizer gehaat te maken' niets beters had kunnen bedenken.¹⁷⁵ De zoon van Hugo Gevers, oud-patriot en goede vriend van Gogel en Canneman, was opgeroepen, maar hij weigerde elke medewerking. Een dreigement om beslag op goederen van de familie te leggen, had geen indruk op de vader gemaakt. Canneman meldde aan Gogel: 'Huij, die u hartelijk groet, is hier, maar gezind om alles te wagen.'¹⁷⁶ Het verzet was echter tevergeefs, na enkele dagen hechtenis in de Gevangenpoort werd de jonge Gevers met een aantal anderen onder begeleiding van gendarmes naar het garnizoen in Metz afgevoerd. Voor het merendeel van de elite waren de Fransen het symbool van de vooruitgang, zodat daar tot dan toe maar weinig oppositionele geluiden te horen waren geweest. Lange tijd was er vooral onrust onder het volk en niet onder de elite. De maatregelen rond de gardes d'honneur troffen echter de elite en leidden ook daar tot een anti-Franse stemming.

Gogel toonde zich verontrust over de nerveuze stemming waarin het publiek zelfs geloof hechtte aan het wonderlijke verhaal dat de honderd rijkste meisjes uit elk departement bestemd waren om te trouwen met verdienstelijke en gewonde

173 Hansma, 'Orangisme in Nederland 1795-1813', 156; Bornewasser, 'De zelfstandige eenheidsstaat', 210, aangehaald door Van Zanten, *Schielijk*, 19.

174 Zie Schama, *Patriots and Liberators*, 630; Joor, *De Adelaar en het Lam*, 666-672.

175 Gogel aan Canneman, 30 april 1813, ook in *BW*, 592-594.

176 Canneman aan Gogel, 10 juni 1813, ook in *BW*, 594-595.

Franse militairen. Bij weigering zou de militair geadopteerd moeten worden en een schadeloosstelling moeten ontvangen. Canneman constateerde dat dit gerucht ook in Den Haag liep, hij meende dat er toch wel iets van waar moest zijn en dat het in elk geval paste in het streven ‘dat noordelijk en zuidelyk bloed in een volgende generatie vermengd moet stroomen’.¹⁷⁷

De Oranjegezinden putten nieuwe moed uit de toenemende politieke onzekerheid en onrust. Van Hogendorp had in 1812 een schets voor een grondwet opgesteld. Hij wilde terug naar 1795, zij het met een aantal essentiële aanpassingen.¹⁷⁸ Deze nieuwe zaken plaatste hij echter zorgvuldig in een historisch kader, zodat moeilijk was vast te stellen welke kant hij nu precies op wilde. In de zomer van 1813 overlegde Van Hogendorp in Den Haag en Rotterdam met een aantal Oranjegezinde geestverwanten, onder wie Van Limburg Stirum en Van der Duyn van Maasdam. Deze Oranjegezinden hadden in Amsterdam wel contact met de voormalige marine-officier Job May, die bij het Amsterdamse volk erg populair was, maar niet met leidende kringen.¹⁷⁹

De politieke onzekerheid nam verder toe door Napoleons verlies in de slag bij Leipzig (16-19 oktober 1813). In Nederland leidde de nadering van de geallieerden tot grote onrust waar Gogel begin november nog laconiek op reageerde. Het culturele genootschap Felix Meritis vierde het 25-jarig bestaan van zijn gebouw en na twee avonden feestredes merkte Gogel op: ‘Ik heb er beide avonden met veel genoeg doorgebracht, zonder van Russen of Pruisen te spreken of er aan te denken.’ Hij voegde er aan toe dat wie wilde zich maar ongerust moest maken.¹⁸⁰ Kort daarna sloeg zijn stemming echter om en werd hij zeer bezorgd over de politieke situatie.

177 Gogel aan Canneman, 11 juni 1813, ook in *BW*, 598-600, resp. Canneman aan Gogel, 23 juni 1813, ook in *BW*, 600-602.

178 Van Sas, 1813. *Een historisch moment*.

179 Uiterhoeve, *Kraijenhoff*, 267.

180 Gogel aan Canneman, 6 november 1813, ook in *BW*, 616.